

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Katedra bohemistiky

MARIE KONUPKOVÁ

Česká filologie

2. ročník navazujícího magisterského studia

**REGIONÁLNÍ PŘÍZNAKOVÉ PRVKY V MLUVĚ
MLADÉ GENERACE V PODKRKONOŠÍ**

(Regionally Marked Elements in the Speech of the Young Generation in
Podkrkonoší Region)

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Jodas

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala sama, pouze s pomocí literatury, která je uvedena níže.

Tato práce obsahuje přibližně 135 000 znaků.

V Olomouci 20. dubna 2009

Marie Konupková

Děkuji doc. PhDr. Josefu Jodasovi za odborné vedení diplomové práce, učitelům a studentům Gymnázia ve Vrchlabí a Gymnázia v Jilemnici za pomoc a ochotu při vyplňování dotazníků

Anotace

Příjmení a jméno: Marie Konupková

Vysoká škola: Univerzita Palackého v Olomouci

Název práce: Regionální příznakové prvky v mluvě mladé generace v Podkrkonoší

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Jodas

Počet stran: 96

Počet příloh: 1

Počet znaků: 135 000

Klíčová slova: nivelizace
 nářečí
 severovýchodočeská jazyková podskupina
 Vrchlabí, Jilemnice, Podkrkonoší
 vesnické a městské prostředí

Tato diplomová práce je zaměřena na vybrané regionálně příznakové prvky u mladé generace v Podkrkonoší. Pozornost je věnována znakům z oblasti hláskosloví, morfologie a lexika. Údaje byly získány dotazníkovou metodou, díky které jsme měli možnost porovnat výsledky s dalšími výzkumy, které byly provedeny v severovýchodních Čechách. Zjistili jsme, že mnohé oblastní jevy se přes nivelizační tendence uplatňují poměrně frekventovaně, naopak znalost tradičních nářečních prvků je zpravidla pouze ojedinělá nebo jsou tyto jevy již zaniklé.

Annotation

Second and first name: Konupková Marie

University: Palacký Univerzity Olomouc

Name of the work: Regionally Marked Elements in the Speech of the Young Generation in the Region under Krkonose mountain

Head of work: doc. PhDr. Josef Jodas

Number of Lists:

Number of attachments:

Number of ...:

Keywords:

nivelization

dialect

northeast group of languages in Bohemia

Vrchlabí, Jilemnice, Podkrkonoší

Village and city neighbourhood

This diploma is focused to selected regional symptommed items by the young generation of people in area under Krkonose mountain. Attention is concentraced to the signs from phonetic, morfologic and lexicon area. Knowledges, which were collected by checklists method were confronted with results of research of the same externalization from northeast of Bohemia. We discovered notwithstanding that frequence of using of dialectical words fall, notwithstanding some of this words are still used with young people in active, or passive form, but many of the slang words are no more actually used.

Anotace.....	- 4 -
Annotation.....	- 5 -
1. Úvod.....	- 10 -
1.1. Charakteristika sledované oblasti.....	- 10 -
1.2. Předmět a cíl zkoumání.....	- 14 -
1.3. Dosavadní výzkumy a odborná literatura	- 16 -
2. Metody zkoumání.....	- 18 -
2.1. Způsoby získání jazykového materiálu.....	- 18 -
2.2. Údaje o respondentech.....	- 19 -
2.2.1. Počet a regionální původ respondentů	- 19 -
2.2.2. Místa delších pobytů respondentů	- 21 -
2.2.3. Místa delších pobytů rodičů respondentů	- 21 -
2.2.4. Místa delších pobytů matek respondentů	- 21 -
2.2.5. Místa delších pobytů otců respondentů	- 21 -
3. Oblastní severovýchodočeské rysy.....	- 21 -
3.1. HLÁSKOSLOVÍ.....	- 22 -
3.1.1. Nepravidelné hláskové změny.....	- 22 -
3.1.1.1. Kakavo	- 22 -
3.1.1.2. Žloutek.....	- 22 -
3.1.2. Vyrovnávání alternujících souhlásky slovního základu.....	- 23 -
3.1.3. Neslabičné <i>u</i>	- 23 -
3.1.4. Rozdíly v kvantitě hlásek	- 25 -
3.1.4.1. Dloužení vokálů (spisovná krátkost x nespisovná délka).....	- 25 -
3.1.4.1.1. Stará nářeční délka.....	- 25 -
3.1.4.1.2. Mladší sekundární délka.....	- 26 -
3.1.4.2. Krácení vokálů (spisovná délka x nespisovná krátkost).....	- 28 -
3.1.4.2.1. Krácení <i>í</i>	- 28 -
3.1.4.2.2. Krácení <i>é</i>	- 29 -
3.2. TVAROSLOVÍ	- 30 -
3.2.1. SUBSTANTIVA	- 30 -
3.2.1.1. Koncovka –ej v 7.sg. ženských substantiv měkkého zakončení.....	- 30 -
3.2.1.1.1. Koncovka –oj v 3. a 6. sg. životných maskulin	- 32 -
3.2.1.1.2. Tvar 7.sg. vzoru předseda zakončený na –em	- 34 -

3.2.1.1.3.	Dativ plurálu u jmen rodinných zakončený na –om.....	- 35 -
3.2.1.1.4.	Nominativ akuzativ plurálu životných maskulin	- 37 -
3.2.2.	ADJEKTIVA	- 38 -
3.2.2.1.	Přivlastňovací adjektiva.....	- 38 -
3.2.3.	PRONOMINA.....	- 40 -
3.2.3.1.	Dativ zájmena <i>já</i> v nedůrazném postavení.....	- 40 -
3.2.3.2.	Přivlastňovací zájmena <i>můj, tvůj, svůj</i>	- 40 -
3.2.4.	SLOVESA	- 42 -
3.2.4.1.	Tvar slovesa <i>být</i> ve 2. os. sg.....	- 42 -
3.2.4.1.1.	Tvar pomocného slovesa <i>být</i>	- 42 -
3.2.4.1.2.	Tvar slovesa <i>být</i> ve funkci spony nebo jeho existenciálního slovesa	- 42 -
3.2.4.1.3.	3. os. plurálu indikativu přezenta.....	- 43 -
3.2.4.1.4.	Tvary přičestí minulého u sloves 1. a 2. třídy.....	- 45 -
3.2.4.1.5.	Vyjádření kategorie výsledného stavu	- 46 -
3.2.5.	ADVERBIA	- 48 -
3.2.5.1.	Tvoření komparativu u adverbí.....	- 48 -
3.3.	Lexikální jevy.....	- 49 -
3.3.1.	Bouli	- 50 -
3.3.2.	Břicho	- 50 -
3.3.3.	Cacnej.....	- 51 -
3.3.4.	Cop	- 52 -
3.3.5.	Čemesnej.....	- 53 -
3.3.6.	Čpára	- 53 -
3.3.7.	Damfovát.....	- 53 -
3.3.8.	Horní, dolní x hoření, dolení	- 54 -
3.3.9.	Dračky.....	- 54 -
3.3.10.	Drancat se.....	- 55 -
3.3.11.	Drobenka	- 56 -
3.3.12.	Drtek.....	- 57 -
3.3.13.	Žúče	- 58 -
3.3.14.	Facalik.....	- 59 -
3.3.15.	Fikolit (si)	- 59 -
3.3.16.	Hadr.....	- 60 -
3.3.17.	Chrastítko	- 60 -

3.3.18.	Jíška	- 61 -
3.3.19.	Klábosit x žvejkat.....	- 61 -
3.3.20.	Klíště	- 62 -
3.3.21.	Kluk x hoch.....	- 62 -
3.3.22.	Kolčava	- 63 -
3.3.23.	Konvička na mléko	- 63 -
3.3.24.	Koráb	- 64 -
3.3.25.	Kortouč	- 64 -
3.3.26.	Kropicí konev	- 65 -
3.3.27.	Krutej.....	- 66 -
3.3.28.	Křunda	- 67 -
3.3.29.	Květináč	- 67 -
3.3.30.	Kynout	- 68 -
3.3.31.	Les	- 68 -
3.3.32.	Lupikovat	- 69 -
3.3.33.	Močůvka	- 69 -
3.3.34.	Mýt.....	- 70 -
3.3.35.	Nacamranej	- 70 -
3.3.36.	Pelouch.....	- 71 -
3.3.37.	Pelušina	- 71 -
3.3.38.	Pěšinka ve vlasech.....	- 72 -
3.3.39.	Pinta	- 73 -
3.3.40.	Plachta	- 73 -
3.3.41.	Podyma.....	- 73 -
3.3.42.	Pomočit se x podojit se	- 74 -
3.3.43.	Prostovlasý	- 74 -
3.3.44.	Přifrcnutej.....	- 75 -
3.3.45.	Púla.....	- 76 -
3.3.46.	Ramplovat.....	- 76 -
3.3.47.	Roscapenej	- 77 -
3.3.48.	Slíva	- 78 -
3.3.49.	Strouha x struha.....	- 80 -
3.3.50.	Suchý strom	- 80 -
3.3.51.	Svrchnice	- 81 -

3.3.52.	Šálko	- 81 -
3.3.54.	Šlukat	- 82 -
3.3.55.	Špláchanec	- 82 -
3.3.56.	Šubruňk	- 83 -
3.3.57.	Tonda	- 83 -
3.3.58.	Třepat	- 84 -
3.3.59.	Vánice	- 84 -
3.3.60.	Vyfouklé vejce	- 85 -
3.3.61.	Zahlízet	- 85 -
3.3.62.	Zatáčka	- 86 -
3.3.63.	Žhavý x žavý	- 86 -
4.	ZÁVĚR	- 87 -
5.	Seznam literatury	- 89 -
6.	Přílohy	- 91 -
6.1.	Vzor dotazníku	- 91 -

1. Úvod

„Nejen v každé obci a v městech, ale i v jednotlivých vesnických chalupách se odjakživa vařivalo alespoň krapet odlišně. Tak je to i s nářečím. Proto rovněž každý z autorů jej píše přinejmenším trochu rozdílně. V současnosti slyšíme nářečí v krkonošské oblasti většinou jen tu a tam u starších lidí; nejnovější doba jej neustále stírá a stírá, takže krásné nářeční kulturní dědictví bohužel zaniká.“¹

Posuny v tradičních dialektech směrem k nivelizaci rozdílů mají za následek, že se s tradičním dialektem nesetkáme ani u nejstarší generace. Proto se ve snaze zaznamenat vybrané jazykové jevy v mluvě mládeže musíme kromě tradičních regionálních a severovýchodočeských prvků zajímat také o míru uplatnění znaků obecně českých a spisovných.

V nedávné době byla jazyková situace v našem regionu zkoumána Magdalénou Čermákovou. Její práce byla zaměřena na jednu venkovskou lokalitu. Současný stav dialektu v Podkrkonoší jsme v naší práci sledovali ve dvou hlavních městských lokalitách – ve Vrchlabí a v Jilemnici – a v přílehlém venkovském prostředí. Pro doplnění jsme získali materiál od představitelů ze dvou krkonošských středisek. Sama jsem 25 let ve sledovaném regionu žila, proto se mohu opřít o své vlastní jazykové zkušenosti.

1.1. Charakteristika sledované oblasti

Základní charakteristika sledovaného regionu dříve úzce souvisela se specifickým způsobem života podhorské oblasti, který postupně ztrácel svůj ráz a v současnosti ho můžeme nejlépe poznat prostřednictvím lidového (podkrkonošského) folklóru.

Zima do Krkonoš přichází dříve a jaro naopak později než do níže položených míst. V minulosti obtížně přístupnou oblast tak lidé osidlovali později než jiné regiony. V Krkonoších se hledaly vzácné kovy, v horských potocích se rýžovalo, v šachtách se dolovalo a v pecích se tavilo.² Díky drsnějším klimatickým podmínkám lidé v kraji žili velmi chudě. Těžce obdělávali políčka, po celý rok se v horských chalupách tkalcovalo.

¹ Hubačíková, S.: Kale i kyselo aneb do sejkor jako když střelí. Hradec Králové 2007, s. 11.

² Havel, J., Marourek, M.: Krkonoše. Olympia, Praha 1977.

Na rozvoji horské oblasti se podíleli majitelé větších panství, zejména Harrachové. Ti se zasloužili například o rozvoj lyžování. Kraj je znám také výrobou skla. Dnes mezi hlavní horská rekreační střediska patří Špindlerův Mlýn, Pec pod Sněžkou, Harrachov, Rokytnice nad Jizerou, Vrchlabí.³

Od 15. století do horského kraje začali přicházet němečtí kolonizátoři. Koexistence s původním českým obyvatelstvem v následujících stoletích se projevilo i v jazyce. Vedle českých nářečí se na území Krkonoš a podhůří mluvilo nářečnými německými. Středisky slezského nářečí byla Rokytnice, Vrchlabí, Hostinné a Trutnov. Německý živel zde působil téměř nepřetržitě. Na počátku 2. světové války bylo mnoho vesnic součástí Sudet. Po válce do oblasti přišlo české obyvatelstvo z jiných nářečních oblastí.⁴ Byl to další a pro dnešní stav rozhodující mezník ve vývoji regionálního dialektu. Přinášíme stručnou charakteristiku jednotlivých lokalit:

Dřívější ucelenou dřevěnou zástavbu města **Vrchlabí** vystřídala novodobá výstavba, která byla urychlena požárem města r. 1894. V druhé polovině 20. století město změnilo svůj ráz výstavbou panelového sídliště a domy ve stylu tzv. socialistického historismu. Ve městě se vedle tradiční textilní výroby začala rozvíjet výroba elektronická, strojní, později automobilová a výroba vodičů. Vrchlabí se stalo nejprůmyslovějším městem krkonošské oblasti.⁵

Jilemnice získala svůj název díky dřívějším jilmovým porostům.⁶ Pokud je v zimě dostatek sněhu, stále si udržuje tradici každoročně spodobnit sněhovou sochu Krakonoše na náměstí. Město se stalo inspiračním místem několika povídek Jaroslava Havlíčka, který se zde narodil. Jilemnice vznikla jako centrum štěpanického panství, v průběhu 19. století se stala střediskem českých obyvatel Krkonoš, s městem jsou spojeny i počátky českého lyžování. Ve městě pláteníků se postupně stále více začal uplatňovat textilní průmysl. Po druhé světové válce i Jilemnice prošla důkladnou proměnou svého charakteru. Dnes se zde rozvíjí strojírenský průmysl (a. s. Ateso, výroba autopříslušenství) a průmysl potravinářský (a. s. Cutisin, jediný výrobce umělých střev v České republice). „V souvislosti s těmito změnami se změnila i struktura obyvatelstva.“⁷ Do místního gymnázia se sjíždějí studenti a žáci z okolních vesnic i městeček.

³ Havel, J., Marourek, M.: Krkonoše. Olympia, Praha 1977.

⁴ Flousek, J. a kol.: Krkonoše: příroda, historie, život. Praha 2007, s. 615.

⁵ Flousek, J. a kol.: Krkonoše: příroda, historie, život. Praha, s. 556-557.

⁶ Karpaš, R. a kol.: Album starých pohlednic Podkrkonoší. Liberec 2001, s. 28.

⁷ <http://www.mestojilemnice.cz/cz/jilemnice/>.

Špindlerův Mlýn je beze sporu znám jako jedno z hlavních lyžařských a vůbec turistických středisek Krkonoš. Z toho důvodu byly ve městě vytvořeny ne příliš vhodné podmínky pro zachování tradičního dialektu. Starousedlíci jsou zde spíše výjimkou. O něco menší, ale naopak od Špindlerova Mlýna na kopci položené rekreační centrum **Benecko** se z velké části nachází v 3. zóně Krkonošského národního parku.⁸ Zhruba tři kilometry se sjíždí dolů do Vrchlabí, nebo na druhou stranu v podobné vzdálenosti do Jilemnice.

Na cestě mezi Jilemníci a Vrchlabím se nachází podhorská vesnice **Horní Branná**. V popisech její historie je zmiňována postava Jana Ámose Komenského, který krátce pobýval na místním renesančním zámku před odchodem z vlasti, historickou hodnotu má také místní kostel sv. Mikuláše.⁹ Původní dřevěný kostelík byl nejstarším doloženým v Podkrkonoší.¹⁰ Stejně jako Jilemnice byla i Branná součástí panství Harrachů.

Obec **Studeneč** se rozkládá mezi Novou Pakou, Jilemníci a Vrchlabím. Místní vrch Strážník nese svůj název podle funkce, kterou plnil. Ve středověku byl strážním vrchem. Vedla tudy obchodní stezka. První zmínky jsou již v kronikách 11. století. Písemné záznamy o obyvatelích se objevují později, pocházejí až ze 14. století. Obec však vznikla až v 18. století spojením několika samostatných dvorů. Na počátku 20. století zde byla založena textilní firma Fejfar Mládek (tkalcovna). Mezi Studencem a Jilemníci se rozkládá obec **Martinice** v Krkonoších.

Také obec **Víchová nad Jizerou**, vzdálená od Jilemnice dva kilometry, původně patřila ke štěpanickému hradu, později k panství Harrachů. „Na svahu vrchu Chmelnice se na 15 korcích pěstoval chmel pro pivovar ve Branné.“ Zvláštností v obci jsou tři zvoničky, které jakoby suplují chybějící kostel.¹¹ Obec **Vítkovice v Krkonoších**, původně s převážně německým obyvatelstvem, se rozkládá třináct kilometrů severně od Jilemnice. Podobně jako v celé oblasti i v **Lánově** převažovalo zemědělství. Často jsou zmiňované „železné hory nad Lánovem“, šlo o železnou hutě. Horské vody se využívalo k výrobě železa, které se kovalo. Tato činnost byla důležitá pro výrobu zemědělského náčiní k obdělávání půdy.¹² V první polovině 16. století získalo titul horního města.¹³ Typickou lanovou obcí je také **Černý Důl**. V **Rudníku** se dolovalo stříbro, zlato, železo a měď. Na konci devatenáctého století zde byla postavena papírna. V roce 1921 v této

⁸ <http://www.benecko.cz/>.

⁹ Karpaš, R. a kol.: Album starých pohlednic. Liberec 2001, s. 35

¹⁰ <http://www.hbranna.cz/historie-obce/>.

¹¹ <http://www.vichovanj.cz/?menu=historie>.

¹² <http://www.lanov.cz/>.

¹³ Flousek, J. a kol.:Krkonoše: příroda, historie, život. Praha 2007, s. 554.

obci byla vybudována první česká chemická továrna na výrobu umělého hedvábí. Pro lidi nábožensky založené měl velký význam místní minerální pramen. Věřili totiž v jeho zázračnou moc.¹⁴

Etymologie názvu obce **Mříčná** souvisí s původním charakterem krajiny – byly zde husté smrkové lesy. „Tak z původního názvu osady a později obce Smrzeczna, Smirżiczno, Mrżiczna, Smiřičná, Smřičná vznikl soudobý název obce Mříčná.“ Obec vlastnicky i poddanský patřila k Jilemnicí.¹⁵ V sousedství s Mříčnou, západně od Jilemnice, se v údolí nachází vesnice **Peřimov**. Obec uchovává několik památek zapsaných v ústředním seznamu nemovitých kulturních památek Ministerstva kultury ČR.¹⁶ **Vysoké nad Jizerou** je známo především jako horské centrum kultury. Dodnes zde stále účinkuje divadelní ochotnický spolek. Městečko bylo založeno kolem 14. století na křižovatce cest. Po požáru ve 30. letech 19. století bylo náměstí vystavěno v klasicistním stylu, jehož hodnota výrazně utrpěla v 80. letech 20. století necitlivou rozsáhlou úpravou.¹⁷

V údolí poněkud zapadlá obec **Bukovina u Čisté** se rozkládá mezi Studencem a Dolní Kalnou. Jsou v ní zachovány typické stavby lidové architektury regionu – roubené chalupy. Název vesnice **Dolní Kalná** bývá spojován s vodou z místního potoka, která se vždy po dešti zbarví do červena. Obživou obyvatel bylo zemědělství, později lidé pracovali v místní textilní továrně. V místním kostele svatého Václava kázal i Jan Ámos Komenský. V chrámu se dochovala vzácná dřevěná Madona z r. 1350.¹⁸

Obec **Rokytnice nad Jizerou** byla původně sklářská osada s vlastní sklárnou. Za německé okupace patřila mezi německé obce.¹⁹ Významným vývozcem plátna byla **Poniklá**, jedna z nejstarších obcí západních Krkonoš, která se rozkládá na cestě mezi Jilemnicí a Rokytnicí nad Jizerou.²⁰

Libštát byl založen zřejmě ve 13. století německými přistěhovalci. Prvními známými majiteli byli Valdštejnové. I zde mělo tkalcovství tradici. V roce 1888 byl zde Panský mlýn přestavěn v mechanickou tkalcovnu.²¹

¹⁴ <http://www.rudnik.cz/index.php?nid=680&lid=CZ&oid=24707>.

¹⁵ http://mesta.obce.cz/mricna/vismo/dokumenty2.asp?u=10020&id_org=10020&id=2923&p1=&p2=&p3=

¹⁶ několik památek zapsaných v ústředním seznamu nemovitých kulturních památek Ministerstva kultury ČR.

¹⁷ K Flousek, J. a kol.:Krkonoše: příroda, historie, život. Praha 2007, s. 564.

¹⁸ <http://www.dolnikalna.cz/>.

¹⁹ Flousek, J. a kol.:Krkonoše: příroda, historie, život. Praha 2007, s. 557.

²⁰ <http://www.ponikla.cz/kojaks5/index.php?nabidka=history/index.php>.

²¹ <http://www.libstat.e-obec.cz/view.php?cisloclanku=2006080011>.

Rozlohou spíše do „kraje“, jak se říkávalo mezi horaly úrodnější oblasti, směřuje **Nová Paka**. Byla poddanským městem majitelů hradu Rumburk. Díky klášteru tady vznikla slavná sochařská a řezbářská dílna rodu Suchardů, na zlomu 19. a 20. století zde působili dvě malířské dílny Kretschmerova a Mühlova.²²

1.2. Předmět a cíl zkoumání

V naší práci popisujeme zachovalost vybraných regionálně příznakových prvků v mluvě mládeže v Podkrkonoší a v některých horských lokalitách. Cílem práce bylo zjistit, v jaké míře se v současné době vybrané jevy uplatňují. Proto jsme se zaměřili na mladou generaci. Základem pro zjištění současné podoby dialektu byl materiál získaný od studentů jilemnického a vrchlabského gymnázia. Jazykové doklady zaznamenané u střední a staré generace uvádíme pouze jako doplnění u některých popisovaných jevů.

Oblast spadá do severovýchodočeské jazykové podskupiny. Při komunikaci mluvčí zpravidla mísí prvky obecně české, regionální a nářeční. Prvky obecně českými jsme se nezabývali, protože již byly dostatečně popsány v jiných pracích.²³

Při řazení jednotlivých jevů jsme vycházeli z dělení na jazykové skupiny. V první části práce jsme se podrobněji zabývali některými oblastními severovýchodočeskými rysy. Nejprve jsme se věnovali prvkům z roviny hláskoslovné (nepravidelným hláskovým změnám, vyrovnávání alternujících souhlásky slovního základu, uplatnění neslabičného *u*, rozdílnost v kvantitě hlásek), poté jevům tvaroslovným, které jsme dělili podle tradičních slovních druhů (koncovky některých pádů substantiv, slovesné tvary, vybrané diference u adjektiv, pronomin a adverbí).

Druhou část práce věnujeme oblasti lexikální. Ve vybrané slovní zásobě jsou zahrnuty jednak výrazy z tradičního podkrkonošského nářečí, ale i další pojmenování oblastní, které se kromě regionů severovýchodních Čech mohou ojediněle vyskytovat také v jiných oblastech českého jazykového území. Řazení nejsou podle lokalit ani rozsahu uplatnění, ale abecedně.

²² Karpaš, R. a kol.: Album starých pohlednic. Liberec 2001, s. 67.

²³ Srov. Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003.

Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov na Kněžnou. Olomouc 2006.

Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006.

Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007.

V této práci sledujeme především rozdíly mezi lokalitami městskými (Jilemnice, Vrchlabí) a venkovskými. V tabulkách proto údaje rozdělujeme do tří oblastí: Jilemnice, Vrchlabí a okolí (zahrnuje ostatní, především venkovské lokality). Protože jsme získaly údaje ve formě vyplněných dotazníků také od respondentů z horských měst Špindlerův Mlýn a Benecko, a dále z Nové Paky, které sice úzce sousedí s námi sledovanou oblastí, ale již je neřadíme do podkrkonošského pásu, využíváme výsledků z těchto lokalit tím způsobem, že je popisujeme samostatně pro doplnění a možnost následného srovnání.

1.3. Dosavadní výzkumy a odborná literatura

Základním východiskem naší práce byly dosavadní výzkumy vztahující se k dialektu severovýchodočeské nářeční skupiny, zejména k regionu Krkonoš a Podkrkonoší. Hlavními zdroji nám byly nejnovější práce, které vznikly v posledních letech, a některé další, které se jazykem v severovýchodních Čechách nebo v našem regionu zabývaly od druhé poloviny minulého století.

Jako první souhrnně popsal česká i slovenská nářečí Alois Vojtěch Šembera. Hodnota jeho díla spočívá především v průkopnických snahách zkoumat nářečí českého jazyka z odborného hlediska. Ve stejné době, tedy v šedesátých letech 19. století, vznikaly další drobnější studie. Jazyku ve východních Čechách se ve své stati Podřečí východních Čech věnoval Josef Jireček.²⁴ Ze starších prací uvádíme ještě jednu od Antonína Kotíka Řeč lidu na Novopacku a Hořicku,²⁵ která vyšla v roce 1912.²⁶

Pro naše zkoumání současného stavu jazyka jsou podstatné především ty, které vznikaly později. Na konci let padesátých Luděk Bachmann shromažďoval podklady pro práci Nářečí na Vysokomýtsku,²⁷ která knižně vyšla až v roce 2001.

Na počátku sedmdesátých let vyšla v Slovu a slovesnosti studie Jaroslavy Kraslické K některým současným vývojovým tendencím v českých nářečích severovýchodních.²⁸

Souhrnné dialektologické dílo Jaromíra Běliče Nástin české dialektologie²⁹ popisuje nářeční rozdíly českého jazyka v hláskosloví, tvarosloví, uvádí i některé další odlišnosti.

Ve druhé polovině osmdesátých let Bohumír Dejmek zkoumal mluvu mládeže v Hradci Králové. Výsledkem byla práce Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové.³⁰ Jazykem západní části Podkrkonoší se věnovala Jarmila Bachmannová ve studii Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku.³¹ Důležitým materiálem pro tuto diplomovou práci byl její Podkrkonošský slovník³², ze kterého (konkrétně z Diferenčního abecedního slovníku) jsme z velké části vycházeli při volbě lexémů. Podrobněji jsme se zaměřili především na výrazy, jejichž užívání, pasivní znalost či

²⁴ Jireček, J.: Podřečí východních Čech. ČČM 37, 1863.

²⁵ Kotík, A.: Řeč lidu na Novopacku a Hořicku. Nová Paka 1912.

²⁶ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 333

²⁷ Bachmann, L.: Nářečí na Vysokomýtsku. Praha 2001.

²⁸ Krasnická, J.: K některým současným vývojovým tendencím v českých nářečích severovýchodních. SaS 32, 1971, s. 326 – 333.

²⁹ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972.

³⁰ Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 1987.

³¹ Bachmannová, J.: Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku. In: Daneš F. a kolektiv: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha 1997, s. 183-192.

³² Bachmannová, J.: Podkrkonošský slovník. Praha 1998.

neznalost zkoumala ve své diplomové práci Magdaléna Čermáková. Ta se před pěti lety zabývala současným stavem dialektu v obci Roztoky u Jilemnice³³. Později Josef Jodas s využitím jejích výsledků publikoval studii Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší.³⁴ Díky osobnímu vztahu k našemu regionu J. Jodas napsal doplňující práci s názvem Ještě k lidové slovní zásobě v Podkrkonoší.³⁵ V neposlední řadě jsme tedy využili těchto studií, ve kterých byla vyslovena hypotéza o frekvenčním uplatnění vybraného vzorku výrazů. Naším cílem je zjistit, zda jejich předpoklady naše výsledky potvrzují či nikoliv.

Z některých dalších diplomových prací, které se věnují dialektu v některé z lokalit ve východních Čechách, můžeme zmínit práci Pavlína Matoušové (Dvůr Králové nad Labem),³⁶ Barbory Hofmanové (Nové město nad Metují),³⁷ Kateřiny Janáčkové (Hlinsko Čechách),³⁸ Renaty Habalové (Chrudim),³⁹ Zuzany Lamplotové (Rychnov nad Kněžnou).⁴⁰

Dalším zdrojem nám byl Český jazykový atlas. Při sledování tvaroslovných východočeských prvků jsme využili jeho čtvrtou část. Při popisu vybraných lexikálních výrazů jsme se opírali o první tři díly.

Odborná literatura jednotlivé jevy zkoumá a popisuje. O bohatosti a rozmanitosti se ale nedozvídáme pouze z odborných a teoretických prací. Ve snaze zachytit autentickou podobu pro běžného čtenáře vznikají umělecké texty psané regionálním dialektem. Známými autory či sběrateli krkonošských a podkrkonošských pohádek i jiných příběhů jsou Marie Kubátová, Jan Buchar či Prokop Hásek. Oblíbená vypravěčka podkrkonošských poudaček Slávka Hubačiková některé texty namluvila. V práci na některých místech k těmto textům odkazujeme. U některých jevů v nich totiž zaznamenáváme doklady, které jinde, mimo odbornou literaturu, již nenacházíme.

³³ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003.

³⁴ Jodas, J. – Čermáková, M.: Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší. In *Linguistica* 4. Ostrava 2004, s. 121-128.

³⁵ Jodas, J.: Ještě k lidové slovní zásobě v Podkrkonoší. In *Philologica* 91. Olomouc 2007, s. 97-102.

³⁶ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007.

³⁷ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006.

³⁸ Janáčková, K.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Hlinsko v Čechách. Olomouc 2007.

³⁹ Habalová, R.: Regionálně příznakové prvky v mluvě mladé generace v Chrudimi. Olomouc 2008.

⁴⁰ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006.

2. Metody zkoumání

2.1. Způsoby získání jazykového materiálu

Dotazník, na jehož základě jsme získali největší část jazykového materiálu, byl vytvořen podle vzoru dotazníku, který využila Magdaléna Čermáková ve své diplomové práci *Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice*.⁴¹ Byl upraven podle potřeb naší práce, která se v porovnání se zmiňovanou prací nezabývá výskytem obecně českých jazykových znaků v Podkrkonoší, ale spolu s hláskoslovím a tvaroslovím východočeské oblasti a oblasti Podkrkonoší se v podstatné části věnuje lexiku typickému pro zkoumanou oblast. Dotazník vyplnilo devadesát sedm studentů z gymnázií v Jilemnici a ve Vrchlabí.

Dotazníková metoda není příliš časově náročná a zároveň umožní získat dostatečné množství materiálů, které přinesou hodnotné údaje o současných jazykových tendencích.

V první části dotazníku měli respondenti podtrhnout tvary, které používají. Měli možnost uvést i variantu jinou. Přestože se jednalo o tvary hláskoslovné, u kterých není forma dotazníků nejvhodnější, na základě vlastní zkušenosti se domníváme, že dosažené výsledky se se skutečností shodují.

V druhé části doplňovali chybějící slova do vět. Cílem bylo zjistit, jaký výraz v kontextu dané věty použijí. Jednalo se o jevy lexikální.

V následujících dvou cvičeních dotazování volili jednu z nabídnutých možností. V prvním případě odpovídali na otázku *ano – ne* (např. Používáte výraz *zejma* ve významu *zima*? V další části označovali jednu z možností (např. Ráno jsem měl k snídani *kakao/ kakavo*). Touto metodou byly zjišťovány tvaroslovné a zejména lexikální jevy.

V páté, nejrozsáhlejší části dotazníku, studenti doplňovali do vět preferované tvary slov. Ve většině případů byl základ příslušného slova uveden, respondent pouze doplňoval užívaný tvar.

V poslední části byla v tabulce uvedena nářeční slova a respondenti označit jednu z možností: *neznám; znám nebo používám*. Pokud znali význam, měli ho doplnit v posledním sloupci.

Bohužel u několika dotazníků jsme zaznamenali, že byly vyplňovány nezodpovědně. Některé uvedené pojmy byly nevhodné nebo i vulgární.

K doplnění výsledků, které jsme získali metodou dotazníků, jsme se asi dvaceti dalších informátorů dotazovali přímo na význam lexikálních jevů, částečně také na

⁴¹ Čermáková, M.: *Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice*. Olomouc 2003, s. 99-102.

některé další jevy z dotazníku (tvary typu máme uklizený, máme napečený, užívané tvary ve spojení jdu se umýt, koncovku *-ej* v 7.sg. ženských substantiv měkkého zakončení, výslovnost *vejduňky* x *vejduňky*). Jako další způsob jsme použili přímé odposlouchání, které se osvědčilo jako doplnění konkrétních jevů, většinou u střední, popřípadě staré generace. Výhodou bylo získání podkladů maximálně přirozenou formou, na druhé straně nejde o ucelený materiál, se kterým by bylo možné pracovat samostatně, slouží pouze k doplnění. Navíc není zaznamenán od příslušných mluvčích v písemné ani zvukové podobě.

2.2. Údaje o respondentech

2.2.1. Počet a regionální původ respondentů

Dotazník byl předložen k vyplnění studentům Gymnázia ve Vrchlabí a Gymnázia v Jilemnici. Do obou škol se studenti sjíždějí z blízkého okolí. Dotazník celkem vyplnilo 99 mladých lidí do dvaceti let z dvaceti čtyř měst a obcí. Prostřednictvím tohoto způsobu získání podkladů pro naši práci se nám dostal materiál z různých lokalit podkrkonošského regionu, v menší míře i z horských oblastí. V tabulce jsou zaznamenány konkrétní obce a počet respondentů:

Obec	Počet
Vrchlabí	26
Jilemnice	22
Benecko	6
Špindlerův Mlýn	6
Horní Branná	5
Studenec	4
Víchová nad Jizerou	3
Vítkovice v Krkonoších	3
Dolní Kalná	2
Lánov	2
Mříčná	2
Nová Paka	2
Rudník	2
Vysoké nad Jizerou	2
Bukoviny u Čisté	1
Černý Důl	1
Krasiny	1
Libštát	1
Martinice v Krkonoších	1
Mříčná	1
Peřimov	1
Poniklá	1
Rokytnice nad Jizerou	1
Roprachtice	1
Celkem	97

Čísla přiřazená k jednotlivým obcím vypovídají o množství respondentů mající zde stávající místo bydliště. Prostřednictvím dotazníku jsme zjišťovali i místa jejich případných dřívějších dlouhodobých pobytů.

2.2.2. Místa delších pobytů respondentů

Většina dotázaných nežila v jiné jazykové oblasti delší dobu. Někteří sice bydleli i několik let v jiné lokalitě, ale v rámci námi sledované oblasti. Z jiných regionů jsme zaznamenali u tří respondentů hlavní město Prahu, pouze v jednom případě se jedná o delší pobyt (10 let). Dále jeden dotázaný uvedl, že pět let žil s rodiči v Kolíně.

2.2.3. Místa delších pobytů rodičů respondentů

Údaje o obcích a regionech odkud pocházejí rodiče těch, kteří vyplnili námi předložený dotazník, sice nemají výraznější vliv na výsledný stav sledovaných jevů, mohou však posloužit k doplnění zaznamenaných údajů o respondentech. Jejich důležitost se může projevit v případech, kdy jsou rodiče jiné národnosti. Uvádíme pouze obce a oblasti, které se vymykají hranicím námi zkoumaného regionu.

2.2.4. Místa delších pobytů matek respondentů

Praha (3), Poděbrady, Mladá Boleslav (2), Příbor, Kolín, Kutná Hora, Litoměřice, Jičín, Jihlava, Nový Bydžov, Svatá Maria, Rožďalovice, Okrouhlice (Českomoravská vrchovina), Ústí nad Labem/Česká Lípa, Opava, Ivančice, Liberec, Vietnam, Vrbno pod Pradědem, Mostecko, Karlovy Vary, Zlín, Sychrov.

2.2.5. Místa delších pobytů otců respondentů

Hořice (2), Brtnice, Jičín (2), Ráty (Pardubicko), Králíky, jižní Čechy, Litoměřice (3), Praha (6), Svatý Mikuláš, Tišnov, Nový Bor, Chomutov Sobotka, Ostrava, Zlín, Vietnam, Pardubice, Bruntál na Moravě, Rusko, Ústí nad Labem, Slovensko, Most, Stromkovice.

3. Oblastní severovýchodočeské rysy

Některé z příznaků, kterými se zabýváme v této kapitole, jsou charakteristické převážně v severovýchodočeské nářeční podskupině. Neznamena to, že by se nevyskytovaly v jiných jazykových oblastech v Čechách či na Moravě. V naší oblasti jsou v mnoha případech frekventované i v mluvě současné mládeže, jak potvrzují naše výsledky zkoumání.

3.1. HLÁSKOSLOVÍ

3.1.1. Nepravidelné hláskové změny

3.1.1.1. Kakavo

V dotazníku měli respondenti ve větě vybrat jednu z možností: *Ráno jsem měl k snídani kakao/ kakavo*. Obě varianty se uplatňují poměrně frekventovaně. Charakteristickou podobu pro východní Čechy *kakavo* celkem zvolilo padesát tři (54,1 %) dotázaných. Varianta *kakao* se uplatňuje o něco méně. V dotazníku ji označilo čtyřicet pět (45,9 %) studentů. V běžné mluvě jsme zaznamenali příklad: „Dáš si kakavo?“ A při rozmluvě matky s dvouletým dítětem: „Klárka má ráda kakavičko, vid’? Ale kakavo moc nemůže, protože po něm má vyrážku.“

3.1.1.2. Žloutek

V češtině pro označení vnitřní části vejce existují varianty s diferencemi rodovými i hláskovými. Nám šlo o zachycení poměru mezi rozdílem hláskovým: *žloutek* x *žloudek*. Na většině území Čech a z velké části také na Moravě se rozšířila podoba *žloudek*. Spisovná varianta *žloutek* se uplatňuje v severovýchodních Čechách.⁴² Jazykový atlas uvádí, že v námi sledovaném regionu se tedy zachovává podoba původní, dnes shodná s variantou spisovnou.

Náš průzkum potvrdil, že podoba *žloutek* se hojně uplatňuje, výskyt dublety *žloudek* je pouze periferní. Informátoři v dotazníku doplňovali slovo do věty: *Petr rozbil vajíčko, uvnitř byl žlutý _____*. Variantu *žloutek* jsme zaznamenali u osmdesáti čtyř dotázaných (85,7%), v Čechách údajně více rozšířenou podobu *žloudek* jedenáctkrát (11,3 %). Jednalo se o respondenty z Vrchlabí (6), z Lánova (2), z Jilemnice (1), z Benecka (1) a z Mříčné (1). Čtyři studenti uvedli výrazy nepatřičné: *bílek* (2), *kekel* (1), *sráč* (1).

⁴² Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 216.

3.1.2. Vyrovnávání alternující souhlásky slovního základu

V ojedinělých případech se zakončení slovního základu nemění. V rámci paradigmatu se koncové hlásky sjednotily. Jedná se zejména o plurálové tvary u maskulin hoch, kluk a voják. Vyrovnání se projevuje v severních a severovýchodních Čechách, přesahuje až na jihozápadní Moravu. Jev souvisí s výskytem nominativu – akuzativu u životných maskulin.⁴³

Zajímali jsme se o to, zda se ještě sjednocená souhláska zachovala u slova hoch. V dotazníku studenti doplňovali tvar genitivu v případě: *Byli tam samí hoši. Kolik jich tam přesně bylo? Bylo tam pět h_____.*

V našem nářečí je tento jev téměř zaniklý. Mladí lidé ho již nepoužívají. Tvar *hošů* do věty neuvedl nikdo z dotázaných. Pouze dva studenti (z Vrchlabí a z Mříčné) doplnili podobu *hošanů*.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
(v)obleč/ oblíkní se	19	82,6	17	89,5	28	90,3
ustroj se	4	17,4	2	10,5	3	9,7
Celkem	23	100	19	100	31	100

3.1.3. Neslabičné *u*

Neslabičné *u*, které se na konci zavřených slabik vyslovuje místo *v/f*, patří mezi znaky severovýchodočeské jazykové oblasti. Tento jev je ovšem již málo frekventovaný. V ojedinělých případech se uplatňuje pouze u některých slov uprostřed slov (*prauda*, *zrouna*). B. Dejmek u zmiňovaných výrazů uvádí míru uplatnění kolem čtyř procent.⁴⁴

M. Čermáková výskyt neslabičného *u* uprostřed slov *rounou*, *zrouna* a *prauda* v Roztokách zaznamenala celkově u 22 % respondentů z mladé generace,⁴⁵ Z. Lamplotová v Rychnově nad Kněžnou ve 13,5 % případů.⁴⁶

Do dotazníku byly zařazeny výrazy, ve kterých se realizace neslabičného *u*, přestože pouze sporadicky, předpokládala. Zajímalo nás, zda se u respondentů ještě objeví. Míru

⁴³ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1997, s. 164.

⁴⁴ Dejmek, B. Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 1987, s. 24.

⁴⁵ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 59.

⁴⁶ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 65.

uplatnění podle očekávání výzkum ukázal jako velmi nízkou. Jev byl zaznamenán pouze ojedinele u respondentů ve Vrchlabí, v Jilemnici, na Benecku a dále u několika studentů z venkovského prostředí (Dolní Kalná, Martinice, Vítkovice, Víchová nad Jizerou, Studenci a Horní Branné). Překvapivě se vyšší frekvence tohoto jevu ukázala ve Vrchlabí než v Jilemnici. Největší podíl byl uveden respondenty z venkovského prostředí.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
rovnou	22		22		28	
zrovna	23	89,3	21	97,1	27	83,8
pravda	22		22		28	
rounou	3		0		5	
zrouna	2	10,7	2	2,9	6	16,2
prauda	3		0		5	
Celkem	75	100	67	100	99	100

Jestliže byl u výše uvedených výrazů nářeční jev zaznamenán ve venkovském prostředí až kolem šestnácti procent, u slova *stovka* a předložkového spojení *do vsi* byly jeho doklady spíše náhodné. Z venkovských lokalit se objevil pouze ve Studenci. Ve Špindlerově Mlýně a na Benecku v těchto případech zaznamenán nebyl.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
stovka	25		21		32	
do vsi	24	98	21	95,5	32	96,9
stouka	0		1		1	
do usi	1	2	1	4,5	1	3,1
Celkem	50	100	44	100	66	100

3.1.4. Rozdíly v kvantitě hlásek

3.1.4.1. Dloužení vokálů (spisovná krátkost x nespisovná délka)

3.1.4.1.1. Stará nářeční délka

U některých dvojslabičných feminin se vyskytuje stará nářeční délka (*kúsa, rúsa, zejma*).⁴⁷ Jde o jev ustupující. M. Čermáková uvádí jeho výskyt u mladé generace kolem 28 %.⁴⁸ V našem průzkumu byla zjištěna hodnota podstatně nižší. Z. Lamplotová v Rychnově nad Kněžnou ve výše uvedených slovech žádný případ staré nářeční délky nezaznamenala.⁴⁹

Zaměřili jsme se na výrazy *kosa, rosa sova*, dále *kutě* a *zima*. Celkově se nadměrná délka uplatňuje kolem jedenácti procent.

U výrazu *kosa* délku uvedlo osm studentů (10 %). U slov *rosa* a *sova* byla zaznamenána vždy u čtyř respondentů. Ve venkovských lokalitách se stará nářeční délka u těchto slov vyskytla v obcích Lánov, Černý Důl, Mříčná, Peřimov, Mrklav a Dolní Kalná. Ve Špindlerově Mlýně jsme nářeční délku neregistrovali, na Benecku se vyskytla v jednom případě.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
kosa	24		19		29	
rosa	24	94,6	20	89,4	32	94,9
sova	23		20		33	
kúsa	1		3		4	
rúsa	1	5,4	2	10,6	1	5,1
súva	2		2		0	
Celkem	75	100	66	100	99	100

U substantiva *kořata* se stará nářeční délka vyskytuje také jako periferní, ale v našem průzkumu ve vyšší míře než u předcházejících slov. Dřívější práce tvar *kúřata* zaznamenávají pouze ojediněle. M. Čermáková podíl nářečních podob zaregistrovala v 8,8 %⁵⁰, Z. Lamplotová ve 3 % případů.⁵¹

⁴⁷ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 133.

⁴⁸ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 67.

⁴⁹ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 62.

⁵⁰ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 66.

⁵¹ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 61.

lokality	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
kořata	21	84	17	85	26	83,9
kůřata	4	16	3	15	5	16,1
Celkem	25	100	20	100	31	100

Dalším výrazem, kterým jsme se zabývali, byla dlouhá podoba *zejma* ke spisovnému výrazu *zima*. Užívá se jak pro vyjádření ročního období, tak pro aktuální chladné počasí. Výraz se často objevuje v podkrkonošských poudačkách, ze kterých uvádíme následující ukázky: „My sme měli doma jenny třevíce a ten si je moh vobout, kdo šel u zejme do háje pro ňákou tu souš nebo do usi pro forotu.“⁵² „Byla zejma, až praskaly ve střeše šindeláky a zamrzali v pouvetří ftáci.“⁵³

Podoba *zejma* vnikla diftongizací z *y*, které na některých územích nahradilo původní *í* po *z*. Podoba *zejma* je obdobou varianty s dlouhou samohláskou v kořeni *zíma*, podobně jako v okolí Zábřehu na Moravě *zéma*.⁵⁴ Diftongizovaný typ se vyskytuje pouze jako substantivum nebo adverbium, u adjektiv zůstává podoba původního *-í*.

Na základě výsledků dotazníku lze předpokládat, že se jedná o podobu stále frekventovanou. Studenti v dotazníku odpovídali na otázku: *Používáte výraz zejma ve významu zima?* Kladně jich odpovědělo sedmdesát sedm (77,6 %). Dalších dvacet dva (22,4 %) uvedlo odpověď zápornou. Sami se na základě vlastní zkušenosti domníváme, že se ve skutečnosti jedná spíše o znalost pasivní.

3.1.4.1.2. Mladší sekundární délka

Především v severovýchodočeských nářečích se u některých slov zachovaly případy, kdy původně krátká samohláska podlehla dloužení. Dloužení se týká v různé míře slov *bjéží (bjéži), léží, vjeří; péří (pěři), zelí; bóli (bóli), bojí se (bóji se), dójí (doji); móře, póle; dóle, nahóre*.⁵⁵ Výskyt nespisovné délky se u mnohých uvedených slov nerealizuje. Podle B. Dejmků se s ní častěji setkáme u adverbii.⁵⁶ Z této skutečnosti vycházela také M. Čermáková, která se zabývala pouze těmito případy. Uplatnění podob *nahóre, dóle*

⁵² Hubáčková, s. 42 (podle poudačky Marie Kubátové Perní ski).

⁵³ Kubátová, M. : U vetry dvanácti měsíčků, in. Krkonošské poudačky, s. 142.

⁵⁴ Český jazykový atlas 5. Praha, s. 200.

⁵⁵ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 138-139.

⁵⁶ Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 1987, s. 52.

zaznamenala zhruba u pětiny (20,9 %) představitelů mladé generace.⁵⁷ V Rychnově nad Kněžnou se v těchto případech mladší sekundární délka vyskytuje v menší míře (15,5 %),⁵⁸ v Novém Městě nad Metují pouze ojediněle.⁵⁹

Námi získané údaje z širší podkrkonošské oblasti ukazují frekvenci uplatnění dlouhých podob průměrně v 14,2 % případů. Kolem šestnácti procent byly zaznamenány v městském prostředí ve Vrchlabí a v Jilemnici, podstatně méně v prostředí venkovském.

Výrazněji se délka objevila u slova *dole* (byla preferována také jedním respondentem z Benecka, kde se jinak, stejně jako ve Špindlerově Mlýně, tento jev neuplatnil).

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
nahoře	20	80	20	81,8	32	95,5
dole	20		16		31	
nahóře	5	20	2	18,2	1	4,5
dóle	5		6		2	
Celkem	50	100	44	100	66	100

Dále jsme se tímto jevem zabývali u substantiv *lopatka*, *pivo* a *dcera*.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
lopatka	20	86,9	15	71,4	23	71,9
lopátka	3	13,1	6	28,6	9	28,1
Celkem	23	100	21	100	32	100

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
pivo	17	68	16	80	26	81,3
pívo	8	32	6	20	7	18,7
Celkem	25	100	20	100	32	100

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
(d)cera	22	88	20	90,9	32	96,9
céra	3	12	2	9,1	1	3,1
Celkem	25	100	22	100	33	100

⁵⁷ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 68.

⁵⁸ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 62-63.

⁵⁹ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006, s. 39.

Nejvýraznější zastoupení zdlouženého tvaru se ukázalo u slova *pivo* (23,6 %). Byl zaznamenán také ve Špindlerově Mlýně a na Benecku. Je ovšem těžké rozlišit, zda se v tomto případě nejedná spíše o příznak expresivní. V Novém Městě nad Metují byla délka registrována dokonce u 38 %.⁶⁰ Výrazný podíl byl zaznamenán u tvaru *lopátka* v Jilemnici a ve venkovských lokalitách. V jednom případě byl zdloužený tvar uveden respondentem z Benecka. U substantiva *dcera* se mladší sekundární délka vyskytuje pouze ojediněle.

3.1.4.2. Krácení vokálů (spisovná délka x nespisovná krátkost)

Mezi fonetické jevy patří krácení vokálů. Tímto jevem se zabýváme pouze u samohlásky *í*, ve které je vedle ú krácením zasaženo nejvíce, a u vokálu *é*. Nářeční jev se zachoval především ve středočeských a východočeských nářečích. V mnoha případech je běžné kolísání délky.⁶¹

3.1.4.2.1. Krácení *í*

M. Čermáková zaznamenala u mladé generace zkrácené podoby u slov *polivka* (40,4 %) a *kralici* (48,1 %).⁶² Výskyt zkrácených tvarů ve Dvoře Králové byl registrován téměř u poloviny případů u substantiv.⁶³ V Rychnově nad Kněžnou byl zjištěn průměrný podíl nářečních podob 26 %⁶⁴, v Novém Městě nad Metují 25,8 %.⁶⁵

Nářeční znak se stále značně hojně uplatňuje. Na rozdíl od jiných jevů naše výsledky odpovídají (s výjimkou některých lokalit) závěrům M. Čermákové. V Jilemnici a ve venkovských oblastech jsou zkrácené podoby rovnocennými konkurenty varianty dlouhé. Výrazný podíl nespisovných podob se vyskytuje také ve Vrchlabí.

Ve Špindlerově Mlýně byly krátké varianty zaznamenány pouze ojediněle. Na Benecku podobu *kralici* preferovali čtyři respondenti.

⁶⁰ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují. Olomouc 2006, s. 41.

⁶¹ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 59.

⁶² Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 62.

⁶³ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 53.

⁶⁴ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 58.

⁶⁵ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují. Olomouc 2006, s. 38.

lokality	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
polívka	18		19		25	
králíci	13	60,8	3	50	8	50
polivka	7		11		23	
králíci	13	39,2	11	50	10	50
Celkem	51	100	44	100	66	100

3.1.4.2.2. Krácení é

Krácené *é* se již téměř nepoužívá. V Roztokách⁶⁶, Rychnově nad Kněžnou⁶⁷ a ve Dvoře Králové⁶⁸ byl výskyt zkrácených tvarů zaznamenán pouze sporadicky.

V našem průzkumu tvar *lekárna* uvedlo celkem pět (5,2 %) dotázaných. Poněkud překvapivě u devíti studentů byla registrována podoba *lékarna*. Protože tyto údaje byly získány dotazníkovou metodou, je těžké rozlišit, zda je tvar se zkráceným *-á-* skutečně užíván.

lokality	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
lékárna	17	80,9	16	80	33	84,7
lékarna	4	19,1	3	15	2	5,1
lekárna	0	0	1	5	4	10,2
Celkem	21	100	20	100	39	100

⁶⁶ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 64.

⁶⁷ , Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 58.

⁶⁸ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 55.

3.2. TVAROSLOVÍ

3.2.1. SUBSTANTIVA

3.2.1.1. Koncovka *-ej* v 7.sg. ženských substantiv měkkého zakončení

Koncovku *-ej* v 7. sg. ženských substantiv měkkého zakončení J. Bělič pokládá za výraznou odchylku charakteristickou pro celou severočeskou nářeční podskupinu zasahující částečně do okolních oblastí.⁶⁹ Jde o územně poměrně velký přesah zasahující i do severozápadních Čech, dále výrazněji od hranice Mělník – Nymburk – Hlinsko směrem na severovýchod.⁷⁰

B. Dejmek zjistil, že dosud nejproduktivněji se zakončení *-ej* v 7. sg. feminin vyskytuje u vzoru růže (46,6 %), nejčastěji u slov zakončených na *-ce* (*hadice, lžíce, ulice*).⁷¹ Údaje, které zaznamenala ve své práci M. Čermáková, ukazují na výraznější užívání feminin s podobou *-ej* u konkrét. Registrovala, že průměrná hodnota výskytu koncovky dosahuje podílu 68 %, ovšem pouze v necelých 11 % u abstraktního slova *radost*. Podobný stav zaznamenala také J. Bachmannová v mluvě mládeže na Železnobrodsku.⁷²

P. Matoušová při zkoumání současného stavu mluvy mládeže v městském prostředí, ve Dvoře Králové nad Labem, ve své bakalářské práci uvádí výrazně nižší průměrnou hodnotu výskytu nářeční koncovky *-ej*. Míru uplatnění u respondentů zaznamenala v 16,5 %. V dalších lokalitách severovýchodočeské jazykové podskupiny bylo zjištěno užívání tohoto jevu následovně: Nové město nad Metují (30,4 %)⁷³, Rychnov nad Kněžnou (15 %)⁷⁴, v Chrudimi se vyskytuje pouze ojediněle.⁷⁵

Poměr užívání koncovky *-ej* a spisovného zakončení *-í* jsme v dotazníku sledovali u slov *hůl, lavice, ulice a radost*.

Podle vyhodnocení materiálů ze všech sledovaných lokalit našeho výzkumu oblastní zakončení *-ej* v 7. sg. užívá osmnáct (20,5 %) z osmdesáti osmi dotázaných.

⁶⁹ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 93.

⁷⁰ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 159.

⁷¹ Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 1987, s. 31-32.

⁷² Bachmannová, J.: Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku. In: Daneš, F. a kolektiv: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha 1997, s. 188.

⁷³ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006, s. 24-25.

⁷⁴ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 32-33.

⁷⁵ Habalová, R.: Regionálně příznakové prvky v mluvě mladé generace v Chrudimi. Olomouc 2008, s. 25.

U výrazu *hůl* jsme spisovné zakončení celkově registrovali u 80 % odpovědí. Nespisovná podoba s *-ej* se uplatňuje méně ve Vrchlabí i venkovských lokalitách než v Jilemnici, kde ji zaznamenala třetina respondentů.

V obci Studenec a Horní Branná z devíti studentů variantu *holej* uvedli dva informátoři.

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Holí	20	86,9	14	63,6	26	81,3
Holej	3	13,1	8	36,4	6	18,7
Celkem	23	100	22	100	32	100

Zakončení u slov *lavice* a *ulice* se ukázalo vyrovnané v jednotlivých prostředích. Ovšem uplatnění nespisovného zakončení je téměř o třicet procent vyšší v Jilemnici než ve Vrchlabí. Ve venkovských lokalitách je zastoupení tvarů s koncovkou *-ej* také nižší, výrazněji u jména *lavice*.

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Lavicí	19	82,6	12	54,5	24	75
Lavicej	4	17,4	10	45,5	8	25
Celkem	23	100	22	100	32	100

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Ulicí	19	82,6	12	54,5	21	67,7
Ulicej	4	13,4	10	45,5	10	32,3
Celkem	23	100	22	100	31	100

Ojedinělá koncovka *-ej* v instrumentálu singuláru u slova *radost* našla ojedinělé zastoupení v Jilemnici, na Benecku a ve venkovském prostředí (celkově kolem 5 %).

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Radostí	23	100	20	90,9	30	93,7
Radostěj	0	0	2	9,1	2	6,3
Celkem	23	100	22	100	32	100

Ve Špindlerově Mlýně a v Nové Pace se zřejmě u všech čtyř sledovaných výrazů vyskytuje výhradně podoba spisovná. Pouze na Benecku jsme u slov *hůl*, *lavice* a *radost* vždy u jednoho respondenta zaznamenali zakončení na *-ej*.

Ve výrazném nepoměru se jeví výsledky u konkrétních substantiv v porovnání s údaji, které zaznamenala M. Čermáková. Jako většinové podoby se spisovným zakončením byly u studentů gymnázií registrovány kolem 70 %, v obci Roztoky pouze kolem 30 %. Přestože průzkum ukázal výraznou tendenci nivelizace nářeční koncovky *-ej* a prosazování spisovné varianty *-í*, na základě našeho jazykového povědomí a znalosti mluvy v regionu se domníváme, že se oblastních variant v běžné mluvě užívá častěji.

3.2.1.1.1. Koncovka *-oj* v 3. a 6. sg. životných maskulin

J. Bělič uvádí, že podoby 3., 6. p. jedn. č. typu *bratroj/bratrovi* se objevují v jižních, jihozápadních a severozápadních Čechách, nejvýrazněji „asi od Mnichova Hradiště, Jičína, Pardubic, Chrudimi a Hlinska k sv.“⁷⁶ L. Bachmann morfém *-oj* řadí k nejstabilnějším nářečním jevům.⁷⁷ J. Bachmannová tento jev zaznamenává u méně než 20 %. V Dejmkových pracích shledáme, že na Královéhradecku převažují varianty s *-ovi* (kolem 60 %).⁷⁸

Podle výsledků diplomových prací z posledních let má tento jev v severovýchodních Čechách stále silné zastoupení. V Novém Městě nad Metují byl v některých případech (u slova *dědeček* a jména *Karel*) zaznamenán dokonce ve 100 %. U dalších slov, ve kterých je toto zakončení netypické, je míra užívání výrazně nižší (např. *sousedoj* 41,7 %, *psoj* %) ⁷⁹. Hojně se koncovka *-oj* užívá také ve Dvoře Králové⁸⁰ a Rychnově nad Kněžnou⁸¹. Podobně výsledky M. Čermáková ukazují na frekventované užívání nářeční podoby s *-oj* (výsledky dotazníků 67 %, v nahrávkách až 97 %) u mladé generace, zejména u jmen křestních.⁸²

⁷⁶ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 50.

⁷⁷ Bachmann, J.: Nářečí na Vysokomýtsku. Praha 2001, s. 75.

⁷⁸ Dejmek, B: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 198, s.30.

⁷⁹ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006, s. 25-28.

⁸⁰ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace ve městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 33.

⁸¹ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 35.

⁸² Srov. Čermáková, M: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 36.

Tuto tendenci dokládají také námi získané údaje. Zakončení na *-oj* v 3. a 6. sg. životných maskulin má podle dotazníkového průzkumu výraznější postavení než koncovka *-ej* v 7.sg. ženských substantiv měkkého zakončení. Výzkum ukazuje, že ve sledovaném regionu není výrazný podíl spisovného a nespisovného zakončení u slov *Honza* a *Pepa*. Rozdílné je užívání koncovek u jmen křestních a jmen obecných. U křestních jmen se spisovná podoba užívá méně, při zkoumání variant u slova *děda/dědeček* jsme zjistili vyrovnaný poměr zakončení na *-ovi* a *-ej*.

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Honzovi	9	39,1	5	23,8	9	24,3
Honzoj	14	60,9	17	76,2	28	75,7
Celkem	23	100	21	100	37	100

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Pepovi	10	41,7	5	23,8	9	24,3
Pepoj	14	58,3	16	76,2	28	75,7
Celkem	24	100	21	100	37	100

U křestních jmen se poměr zakončení *-ovi* a *oj* liší u odpovědí, které uvedli respondenti z Vrchlabí oproti dotázaným z Jilemnice a z venkovských lokalit. Rozdíl jsme v obou případech zaznamenali kolem 16 %. Vrchlabí se jeví jako prostředí nivelizovanější.

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Dědovi	16	64	9	40,9	17	55,9
Dědoj	9	36	13	59,1	20	54,1
Celkem	25	100	22	100	37	100

Podíl koncovky *-oj* v dativu a lokálu singuláru u slova *děda* se v městském prostředí ve Vrchlabí a v Jilemnici liší o více než 20 %. V Jilemnici stejně jako na venkově byla registrována u více než poloviny dotázaných.

Ve Špindlerově Mlýně se nespisovné zakončení u jmen *Honza* a *Pepa* i u substantiva *děda* zřejmě uplatňuje pouze ojediněle. Naopak na Benecku i v Nové Pace se podíl obou variant ve všech případech jeví jako vyrovnaný.

3.2.1.1.2. Tvar 7.sg. vzoru předseda zakončený na –em

Novější forma na *-em* podle vzoru pán namísto tradičních podob na *- ú, -u, -ou* se uplatňuje ve středomoravských nářečích i v dialektch severovýchodních Čech (kromě Královohradecka, sev. Kolínska a Trutnovska), a dále v několika mikroregionech.⁸³

L. Bachman na začátku 2. poloviny 20. století při zkoumání vysokomýtského nářečí ve výsledcích dochází k závěru, že zastaralý o-kmenový tvar na *-em* je ještě zachován, výrazněji u apelativ */tátem, starostem/*, ojediněle u jmen rodových */Ládem, Hondem/*.⁸⁴ M. Čermáková v mladé generaci zaznamenala podobu na *- em* u 6,2 % informátorů. Se zvyšujícím se věkem dotázaných její podíl narůstal (u staré generace registrovala pouze tyto tvary).⁸⁵

Nejnovější práce, které se zabývaly příznakovými prvky v běžné mluvě ve Dvoře Králové nad Labem⁸⁶, v Rychnově nad Kněžnou⁸⁷, v Chrudimi⁸⁸ a v Hlinsku⁸⁹, ukazují, že zakončení na *-em* u maskulin se v severovýchodočeské nářeční podskupině uplatňuje pouze sporadicky.

Respondenti tvary doplňovali v následujících větách: *Mamka fyzice nerozumí. Když potřebuju poradit, jdu radši za tá_____ . Franta je fajn kamarád. Spoustu času trávám právě s Fran_____ .*

Celkově silnou pozici projevily spisovné varianty (95,4 %). Zakončení na *-em* ve slově *táta* bylo uvedeno pouze ve třech odpovědích u respondentů z venkovského prostředí a u jednoho studenta z Benecka. U jména *Franta* tuto podobu zaznamenal pouze jeden informátor z Vrchlabí.

V psané podobě čtyři informátoři použili deminutivní podobu *Františkem*, zaznamenali jsme také jednu podobu *Frantíkem*. V uvedených případech ovšem nelze užít podobu s *-ou*, z toho důvodu je není možné při analýze výsledků hodnotit.

I u tohoto jevu se projevila nivelizační tendence, tedy že výrazně převládá spisovná varianta nad podobou oblastní.

⁸³ Český jazykový atlas 4. Praha 2002, s. 148.

⁸⁴ Bachman, L. Nářečí na Vysokomýtsku. Praha 2001, s. 83.

⁸⁵ Čermáková, M.: Současný sadialekt v rodné obci Roztoky u Jilemnice, s. 37.

⁸⁶ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 35.

⁸⁷ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 37.

⁸⁸ Habalová, R.: Regionálně příznakové prvky v mluvě mladé generace v Chrudimi. Olomouc 2008, s. 28.

⁸⁹ Janáčková, K.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Hlinsko v Čechách. Olomouc 2007, s. 20.

Ve Špindlerově Mlýně, na Benecku i v Nové Pace výhradně převažují varianty tátou a Frantou.

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Tátou	24	100	22	100	31	93,9
Tátem	0	0	0	0	2	6,1
Celkem	24	100	22	100	33	100

	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Frantou	20	95,3	21	100	29	93,5
Frantem	1	4,7	0	0	2	6,5
Celkem	21	100	21	100	31	100

3.2.1.1.3. Dativ plurálu u jmen rodinných zakončený na –om

Frekvenci různých zakončení v dativu jsme sledovali u jmen rodin Horákovi a Dvořákovi. V druhé polovině osmdesátých let dvacátého století Bohumír Dejmek u mluvy nejmladší generace Hradce Králové zaznamenává frekvenci tvarů vyjádřených v procentech: tvary na *-om* (*Horákom*) – 38, 9 %, *Horákovým* 31, 9 %, *Horákum* 23, 6% a *Horákovum* 5, 6%. B. Dejmek tak konstatuje, že „významový rozdíl mezi uvedenými tvary je u MG HK zřejmě setřen.“⁹⁰

M. Čermákové došla k závěru, že se v mluvě mládeže prosazují nejméně dvě varianty. Její práce ukazuje na konkurenci tradiční nářeční podoby na *-om* a podoby obecně české zakončené na *-ejm*. Tvary slov *Horákovejm* i *Horákom* zaznamenala shodně v 35,7 %. U rodinného jména *Dvořákovi* uvádí výskyt užívání podoby nářeční vyšší zhruba o osm procent.

Při porovnání nejnovějších diplomových prací se ukazuje, že zastoupení koncového *-om* u rodinných jmen je v jednotlivých oblastech severovýchodočeské nářeční podskupiny nevyrovnané. Nejvyšší hodnota byla zaznamenána v Hlinsku (55,9 %), kde byl ovšem tento jev zkoumán pouze u jednoho rodinného jména.⁹¹ Kolem čtyřiceti

⁹⁰ Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 1987, s.

⁹¹ Janáčková, K.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Hlinsko v Čechách. Olomouc 2007, s. 19.

procent se zakončení na –om uplatňuje ve Dvoře Králové (42,5 %)⁹² a Rychnově nad Kněžnou (37,5 %).⁹³ V Novém Městě nad Metují je výskyt tohoto jevu nižší (29,7 %)⁹⁴, v Chrudimi byl zjištěn jako periferní (10 %).⁹⁵

Výsledky z naší oblasti mají nejbližší k frekvenci, která u tohoto jevu byla zaznamenána na Chrudimsku. U tvarů *Horákom* a *Dvořákom* byla zaznamenána průměrná hodnota 13,1 %. Získané údaje ukazují u obou sledovaných jmen nejvyšší frekvenci obecně českého zakončení (kolem 50 %), slabě nad 33% zakončení na –um/–ům. Pouze v ojedinělých případech jsme zaznamenali spisovnou podobu *Horákovým*. Podobu *Dvořákovým* žádný z respondentů nevedl (nezaznamenala ho v obci Roztoky ani M. Čermáková).

Přehled zaznamenaných podob u obou rodinných jmen ve všech sledovaných lokalitách jsou uvedeny v následující tabulce:

	Horákoví			Dvořákoví	
	počet	%		počet	%
Horákovým	6	6,3	Dvořákovým	0	0
Horákovejm	47	48,9	Dvořákovejm	56	51,4
Horákum/ům	32	33,3	Dvořákum/ům	37	33,9
Horákom	11	11,5	Dvořákom	16	14,7
celkem	96	100	Celkem	109	100

Pouze u jednoho dotázaného z Vrchlabí a u jednoho z Jilemnice jsme zaznamenali variantu *Dvořákom*. Ve Vrchlabí třináct (46,4 %) respondentů zvolilo podobu *Dvořákovejm*, jeden uvedl variantu *Dvořákovým*. V Jilemnici první zmiňovaný tvar příjmení uvedlo čtrnáct (60,9 %) dotázaných. Dalších třináct (46,4 %) informátorů z Vrchlabí uvedlo podobu *Dvoříkum/Dvořákům*, v Jilemnici to bylo osm (34,8 %) studentů.

U rodinného jména *Horákoví* jsme v obou městech zaznamenali také největší podíl podoby na –ejm, ve Vrchlabí šestnáct (64 %) - z nich dva respondenti uvedli variantu *Horákovým* - a v Jilemnici deset (47,6 %) – s jednou variantou *Horákovým*. Vysoké zastoupení v těchto lokalitách má také varianta *Horákum/Horákům*, ve Vrchlabí devět

⁹² Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 35-36.

⁹³ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 38.

⁹⁴ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006, s. 28.

⁹⁵ Habalová, R.: Regionálně příznakové prvky v mluvě mladé generace v Chrudimi. Olomouc 2008, s. 32.

(36 %), v Jilemnici osm (38,1 %). Podobu *Horákom* uvedli tři (14,3 %) respondenti z Jilemnice, ve Vrchlabí nebyla zaznamenána u žádného z dotázaných.

V horských lokalitách nářeční podoba na *-om* byla zaznamenána ve dvou případech u jména *Horákovi* pouze na Benecku. Ve Špindlerově Mlýně registrujeme vyrovnaný poměr podob *Dvořákovým*, kterou uvedli tři respondenti, a *Dvořákum* zaznamenanou také u třech dotázaných. Na Benecku podobu *Dvořákovéjm* uvedli čtyři respondenti, *Dvořákum* dva dotázaní. U druhého jména ve Špindlerově Mlýně dva a na Benecku tři preferují zakončení obecně české *Horákovéjm*, tvary na *-ům* uvedli čtyři informátoři ze Špindlerova Mlýna a jeden z Benecka.

3.2.1.1.4. Nominativ akuzativ plurálu životných maskulin

První pád životných maskulin se v severních, východních a částečně ve středních Čechách s přesahem na jihozápad Moravy uplatňuje ve funkci akuzativu.⁹⁶ B. Dejmek uvádí tento jev jako silně ustupující (8 %).⁹⁷ M. Čermáková u nejmladší generace zaznamenala celkově výskyt tohoto jevu 9 %.⁹⁸ Nominativ – akuzativ nenašel velké zastoupení ani v dalších zkoumaných lokalitách v severovýchodních a východních Čechách.

Je tedy zřejmé, že se jedná o jev velmi rychle zanikající nebo prakticky zaniklý. Zajímalo nás, zda se ještě jeho uplatnění ojedinele objeví i v mluvě mladé generace. Od starších lidí jsme sami dříve běžně slyšovali: „Běž nakrmit králici.“ V dotazníku jsme použili příklady: *Novákovi nemají holky. Mají jen dva klu_____* . a v druhém případě: *Králíka jíme rádi. Na neděli zabijeme dva králi_____* . Jediný doklad, kdy jsme zaznamenali případ nominativu akuzativu, byla podoba *králici*, kterou uvedl respondent s trvalým pobytem ve Vrchlabí, odkud pochází i jeho matka. Otec žil devatenáct let v nedalekém Hostinném. U nejmladší generace jsme tedy zaznamenali jednoznačné rozlišování akuzativu od nominativu. Sami můžeme potvrdit, že se s tímto jevem již nesetkáváme.

⁹⁶ Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972, s. 153.

⁹⁷ Dejmek, B. *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové*. Hradec Králové 1987, s. 31.

⁹⁸ Čermáková, M.: *Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice*, Olomouc 2003, s. 51.

3.2.2. ADJEKTIVA

3.2.2.1. Přivlastňovací adjektiva

Základem pro skloňování přivlastňovacích adjektiv je nejenom v nominativu deklinace jmenná.⁹⁹ Nominativ přivlastňovacího adjektiva bratrův se skloňuje jako ve spisovné češtině podle deklinace jmenné, v nářečích se také vyskytuje varianta zakončená na -ch podle deklinace složené nebo zájmenné, která se shoduje s genitivem plurálu maskulin.¹⁰⁰

Tvary nominativu singuláru přivlastňovacích adjektiv jsme se zabývali u rodinného jména *Dvořákovi*. Informátoři v dotazníku vybírali tvar, který používají: *Dvořáku kluk, kluk Dvořákovejch a kluk Dvořákovíc*. Více než polovina dotázaných z Vrchlabí a venkovských lokalit uvedla variantu zakončenou na *-ejch*. V Jilemnici poměr těchto tvarů byl ještě o něco vyšší. V lokalitách s menším počtem respondentů, které sledujeme samostatně, se podíl jednotlivých tvarů jeví značně rozkolísaně. Jen těžko lze určit tendenci k převaze jedné z deklinací. V jednom dotazníku jsme dokonce zaznamenali poznámku, že daný informátor nedokáže rozlišit, který tvar používá.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Dvořákovejch	18	52,9	14	66,6	15	45,5
Dvořáků/u	6	17,6	4	19,1	11	33,3
Dvořákovíc	10	29,4	3	14,3	7	21,2
Celkem	34	100	21	100	33	100

V genitivu singuláru M. Čermáková v Roztokách u Jilemnice¹⁰¹ i Z. Lamplotová¹⁰² v Rychnově nad Kněžnou zaznamenaly, že u mladé generace převládají tvary jmenné deklinace (přes 60 %).

Podíl jmenné a složené deklinace v genitivu singuláru jsme sledovali u jména *Milan* a u slova *bratr*. Součástí dotazníku byly věty, do kterých respondenti doplňovali tvary přivlastňovacích adjektiv: *Budu psát do Milan_____ sešitu. Protože mně byla zima, oblékl jsem se do bratr_____ svetru.*

⁹⁹ Bachmannová, J.: Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku. In: Daneš, F. a kolektiv: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha 1997, s. 185.

¹⁰⁰ Český jazykový atlas 4. Praha 2002, s. 312.

¹⁰¹ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 53.

¹⁰² Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 51.

V obou případech výskyt jmenné deklinace převažoval ve všech lokalitách, ovšem ani procento zaznamenané deklinace složené nebyl zanedbatelný. Míra užívání jmenného tvaru byla o něco nižší v Jilemnici. Podobná tendence se jeví také na Benecku.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Milanova	20	76,9	12	54,5	30	90,9
Milanovýho	6	23,1	10	45,5	3	9,1
Celkem	26	100	22	100	33	100

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Bratrova	22	88	15	68,2	27	87,1
Bratrovýho	3	12	7	31,8	4	12,9
Celkem	25	100	22	100	31	100

Tvarem posesivního adjektiva v akuzativu jsme se zabývali u slova *tatínek*. Podobně jako u genitivu se jako většinová uplatňuje deklinace jmenná. Ve všech sledovaných lokalitách je její převaha jednoznačná. Výrazněji se složená deklinace projevila v Jilemnici, podle výsledků u malého počtu respondentů na Benecku se zdá, že se prosazuje i v této horské oblasti.

Tvary jmenné deklinace byly jako většinové zaznamenány i v dalších oblastech severovýchodočeské nářeční podskupiny.¹⁰³

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Tatínkova	24	96	13	61,9	31	96,8
Tatínkovýho	1	4	7	33,3	1	3,2
Celkem	25	100	20	100	32	100

¹⁰³ Srov. Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 55.
Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 45.
Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 52.

3.2.3. PRONOMINA

3.2.3.1. Dativ zájmena *já* v nedůrazném postavení

Tvary dativního osobního zájmena *já* – *mně* a *mi* - jsou ve spisovné češtině rozlišeny svou pozicí. Na rozdíl od formy *mně*, se tvar *mi* nevyskytuje v pozici přízvučné. V nářečích se od sebe liší svým uplatněním v jednotlivých oblastech. Pro východní polovinu severovýchodočeských nářečích a pro velkou část Moravy je typický tvar *mně*. Jako většinový ho zaznamenává J. Bachmannová,¹⁰⁴ i B. Dejmek.¹⁰⁵ Dubletní podoba *mi* se zde objevuje jen výjimečně. Ta je naopak charakteristická pro západní Čechy, Slezsko a některé části moravských nářečí.¹⁰⁶

Ovšem nejnovější práce zaznamenávají odlišné výsledky. V mluvě mládeže v severovýchodní jazykové podskupině převládá varianta *mi* (průměrně 62 %).¹⁰⁷ M. Čermáková podobu *mně* zaznamenává u mladé generace kolem čtyřiceti procent. V našem průzkumu se výskyt tohoto tvaru ukázal ještě výrazně nižší. Byla uvedena pouze devíti (9,7 %) dotázanými z celkových devadesáti tří. Navíc se nejedná výhradně o venkovské oblasti. Naopak se ukázalo, že se ve větší míře uplatňuje v prostředí městském. Dva respondenti pocházejí ze Studence a z Vysokého nad Jizerou. Dalších sedm žije ve Vrchlabí a v Jilemnicích.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Mně	4	16	3	13,6	2	6,3
Mi	21	84	19	86,4	30	93,7
Celkem	25	100	22	100	32	100

3.2.3.2. Přivlastňovací zájmena *můj, tvůj, svůj*

Přivlastňovací zájmena *můj, tvůj, svůj* mají v nářečích shodně se spisovnou češtinou v nepřímých pádech zpravidla tvary zkrácené. V nominativu singuláru feminin

¹⁰⁴ Bachmannová, J.: Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku. In: Daneš, F. a kolektiv: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha 1997, s. 190.

¹⁰⁵ Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové, s. 33.

¹⁰⁶ Český jazykový atlas 4. Praha 2002, s. 340.

¹⁰⁷ Srovnání diplomových prací, které se zabývaly nářečnými příznaky ve Dvoře Králové nad Labem, Hlinsku, Chrudimi a v Novém Městě nad Metují.

a neuter podobně jako v nominativu a akuzativu plurálu všech rodů se vyskytují také tvary nestažené.¹⁰⁸

V Roztokách u Jilemnice, ve Dvoře Králové nad Labem, v Rychnově nad Kněžnou a v Novém Městě nad Metují byly u maskulin zaznamenány výhradně (popř. silně převažující) tvary stažené. U feminin je ve zmiňovaných lokalitách distribuce obou tvarů nejednotná. V Rychnově nad Kněžnou a v Roztokách¹⁰⁹ převládají stažené tvary¹¹⁰, ve Dvoře Králové nestažené¹¹¹, v Hlinsku je uplatnění obou tvarů vyrovnané.¹¹²

Podíl jednotlivých tvarů jsme zkoumali u zájmen *můj* a *svůj*. V prvním případě měli respondenti v dotazníku doplnit instrumentál singuláru zájmena do věty: *Ve vlaku mi někdo ukradl tašku i s m____ peněženkou*. Jako většinová se ukázala nezkrácená varianta, kterou doplnilo šedesát (62,5 %) informátorů. Ve Špindlerově Mlýně, na Benecku, ale také ve Studenci převažovala nezkrácená forma. V Horní Branné byl zaznamenán nejednoznačný výsledek. Oba respondenti z Nové Paky zvolili podobu staženou.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Mojí	16	64	14	63,6	19	59,4
Mou	9	36	8	36,4	13	40,6
Celkem	25	100	22	100	32	100

Výskyt nezkrácené a stažené varianty u zájmena *svůj* jsme zjišťovali prostřednictvím věty s chybějícím zájmenem v lokálu singuláru: *Maminka mluvila o s____ sestře*. Výrazně převažující se ukázala podoba nestažená. V lokalitách s menším počtem dotázaných (Špindlerův Mlýn, Benecko) se tato varianta jako většinová jeví jednoznačně.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Svoji	5	80,8	18	81,8	26	76,5
Svý/své	21	19,2	4	18,2	8	24,5
Celkem	26	100	22	100	34	100

¹⁰⁸ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 181.

¹⁰⁹ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 56-57.

¹¹⁰ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 54.

¹¹¹ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007. S.49.

¹¹² Janáčková, K.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Hlinsko v Čechách. Olomouc 2007. s. 28-29.

3.2.4. SLOVESA

3.2.4.1. Tvar slovesa *být* ve 2. os. sg.

3.2.4.1.1. Tvar pomocného slovesa *být*

Podoba osobního morfému ve tvaru pomocného slovesa *si* (*sy/s ě*) se ve 2. sg. vyskytuje v jihozápadočeských a ve většině středočeských nářečích, dále ve slezských a na severu nářečí moravských, v ostatních oblastech je pouze podoba *se –s*. Připojený morfém se objevuje ve tvaru přičestí, zvratných zájmen, ale může být připojen ke každému přízvučnému slovu ve větě.¹¹³ Výrazně většinový výskyt (přes 95 %) podoby *ses* ve 2. os. sg. zaznamenává B. Dejmek.

Práce z posledních let zabývající se dialektem v našem regionu ukázala na výskyt pouze podoby *se –s* (v nahrávkách dokonce i u křestních jmen).¹¹⁴ Ke stejnému výsledku jsme dospěli také v naší práci.

3.2.4.1.2. Tvar slovesa *být* ve funkci spony nebo jeho existenciálního slovesa

Pro severovýchodní Čechy je charakteristický tvar *seš*. Přesvědčivá pozice této varianta ve funkci spony i plnovýznamového slovesa byla zaznamenána v Roztokách u Jilemnice¹¹⁵, ve Dvoře Králové nad Labem¹¹⁶, v Rychnově nad Kněžnou¹¹⁷ (ve všech případech přes 80 %).

Do dotazníku jsme na porovnání frekvence užívání podob *(j)si* a *(j)seš* užili větu: *Už ___ hotová s tím úkolem?* Výsledky našeho průzkumu ukazují vyrovnaný poměr obou variant. Na základě písemných materiálů, které jsme získali, se ukázalo, že ve sledovaném regionu převažuje podoba *(j)seš*, kterou celkově uvedlo čtyřicet sedm (52,8 %) respondentů. Nejvyšší podíl byl zaznamenán v Jilemnici, nejméně se překvapivě podle dosažených údajů uplatňuje v prostředí venkovském. K variantě *(j)si* se přiklonilo informátorů čtyřicet dva (47,2 %). Na základě vlastní zkušenosti však usuzujeme, že v reálné mluvě mládeže podoba *(j)seš* převažuje výrazněji.

¹¹³ Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972, s. 198.

¹¹⁴ Čermáková, M.: *Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice*, Olomouc 2003, s. 40.

¹¹⁵ Čermáková, M.: *Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice*, Olomouc 2003, s. 41.

¹¹⁶ Matoušová, P.: *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem*. Olomouc 2007, s. 38.

¹¹⁷ Lamplotová, Z.: *Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou*. Olomouc 2006, s. 41.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
(j)si	11	45,8	8	36,4	23	53,5
(j)seš	13	54,2	14	63,6	20	46,5
Celkem	24	100	22	100	43	100

V lokalitách, ze kterých máme údaje od menšího počtu respondentů, se ukázalo, že v horských oblastech – na Benecku a ve Špindlerově Mlýně - a ve Studenci je poměr obou podob vyrovnaný. Nové Pace oba dotázaní zvolili variantu *(j)seš*, v Horní Branné čtyři z pěti studentů dali přednost podobě *(j)si*.

Naopak ve funkci spony se ve tvaru 2. osoby sg. slovesa být více uplatňuje podoba *(j)seš* ve všech lokalitách. Ve Vrchlabí variantu uvedlo dvacet studentů z celkových dvaceti tří, v Jilemnici 13/17, ve Špindlerově Mlýně 5/5, v Nové Pace 2/2. Stejný výsledek se ukázal také ve venkovském prostředí. Všichni dotázaní v Horní Branné i ve Studenci uvedli variantu *(j)seš*. Pouze na Benecku je poměr obou variant vyrovnaný.

3.2.4.1.3. 3. os. plurálu indikativu přezenta

Zabývali jsme se tvary 3. os. plurálu indikativu přezenta u sloves 4. třídy, které mají v severovýchodních Čechách typické zakončení na *-ej*, *-aj*. Zřídka se mohou objevit také koncovky *-ejí*, *-ají*, které se jako základní vyskytují ve středních Čechách, odkud se šíří dál a nabývají obecně české povahy.

Tvary v 3. os. plurálu indikativu přezenta jsme sledovali u tří sloves 4. třídy *bolet*, *pomluvit* a *atematického vědět*. U pravidelných sloves převažuje severovýchodočeská podoba na *-ej*.

Dotazovaní uváděli příslušný tvar slovesa *bolet* ve větě: *Musím jít k doktoru. Dneska mě ty zuby strašně bol_____*. Podobu *bolej* celkově uvedlo sedmdesát sedm (79,4 %) informátorů oproti dvaceti (20,6 %), kteří zaznamenali tvar spisovný. Spisovnou variantu uvedli kromě respondentů z Vrchlabí a z Jilemnice, také studenti z Benecka (1) a ze Studence (1).

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Bolí	7	28	3	13,6	4	14,3
Bolej	18	72	19	86,4	24	85,7
Celkem	25	100	22	100	28	100

U slovesa *pomluvit* distribuce koncovek *-ej*, *-aj* mají výraznou převahu. Nejvíce se uplatňují ve Vrchlabí. U respondentů ve Špindlerově a na Benecku se poměr spisovného a severovýchodočeského tvaru ukazuje v podstatě jako vyrovnaný. Podobný stav se jeví také v Horní Branné. V Nové Pace jsme zaznamenali jeden tvar *pomluvěj* a druhý *pomlouvaj*. Ve Studenci převládá podoba severovýchodočeská.

M. Čermáková ve venkovském prostředí zaznamenala výraznou převahu podoby *pomluvěj* oproti spisovné *pomluví*.¹¹⁸

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	Počet	%	počet	%
Pomluví	3	12	7	31,8	9	32,2
Pomlouvaj(í)	7	28	3	13,6	6	21,4
Pomluvěj	15	60	12	54,6	13	46,4
Celkem	25	100	22	100	28	100

U slovesa vědět existuje spisovná podoba 3. os. pl. ind. prez. *vědí* oproti oblastní podobě *věděj*. Aktuální podobu v mluvě jsme zjišťovali větou: *Tyhle ženský všechno v_____ jako první*. M. Čermáková zaznamenala zakončení na *-ej* u více než šedesáti procent mluvčích mladé generace.¹¹⁹ Vysoká míra uplatnění tohoto jevu byla zjištěna v dalších lokalitách – ve Dvoře Králové nad Labem¹²⁰, Rychnově nad Kněžnou¹²¹ a v Novém Městě nad Metují.¹²²

Z našich výsledků vyplývá, že se u tohoto nepravidelného slovesa koncovka *-ej* uplatňuje výrazně méně. Byla zaznamenána s kolísající frekvencí (29 – 48 %), překvapivě s největším zastoupením ve Vrchlabí a téměř o dvacet procent nižším ve venkovském prostředí. Podoba *vědí* (45,8 %) se ukázala jako převažující oproti zkrácené variantě *ví*

¹¹⁸

¹¹⁹ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice, Olomouc 2003, s. 43.

¹²⁰ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 39

¹²¹ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 42-43.

¹²² Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006, s. 31.

(16,5%). Z našich výsledků vyplývá, stejně jako u předchozího slovesa, silnější pozice spisovné podoby *vědí* (45,8 %) oproti tvaru s typicky severovýchodočeským zakončením *věděj*. Oblastní podobu uvedlo ze Špindlerova Mlýna 1/6, z Benecka 2/6, ze Studence 2/4, z Horná Branné 1/5.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Ví	6	24	1	4,8	5	18,5
Vědí	7	28	11	52,4	14	51,9
Věděj	12	48	9	42,8	8	29,6
Celkem	25	100	21	100	27	100

3.2.4.1.4. Tvary přičestí minulého u sloves 1. a 2. třídy

Podoba přičestí minulého bez koncového *-l* u 1. a 2. třídy je se běžně uplatňuje v českých nářečích.¹²³

Poměrně vysoký podíl tvarů bez *-l* zaznamenala P. Matoušová ve Dvoře Králové (průměrně 61,3 %).¹²⁴ Výrazně nižší hodnoty se vyskytují v Rychnově nad Kněžnou (36 %)¹²⁵ a v Novém Městě nad Metují (30,8 %).¹²⁶

Vedle sledování tohoto příznaku nám šlo také o tvary s výskytem formantu *-nu-* (*spadnul, začnulo, sednul*). Naše výsledky v podstatě potvrzují výsledky zaznamenanými v diplomové práci M. Čermákové. Obě registrujeme poměrně vyrovnaný poměr užívání přičestí minulého s absencí koncového *-l* (*spad, sed*) a podoby s rozšiřujícím formantem (*spadnul, sednul*). Ovšem podobu s *-nu-* u slovesa začít uvedl pouze jeden respondent.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Začalo	12	48	8	33,3	15	45,5
Začlo	13	52	16	66,7	17	51,5
Začnulo	0	0	0	0	1	3
Celkem	25	100	24	100	33	100

¹²³ Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 1987, s. 36.

¹²⁴ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 41.

¹²⁵ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 43-44.

¹²⁶ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí. Olomouc 2006, s. 32.

Celkově jsme zaznamenali vyrovnaný poměr podob *spadl* a *spadnul*. Obě varianty byly registrovány shodně u třiceti devíti (40,6 %) respondentů. Osmnáct (18,8 %) dotázaných uvedlo spisovný tvar *spadl*.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Spadl	4	16	1	4,5	7	21,8
Spad	12	48	10	45,5	14	43,7
Spadnul	9	36	11	50	12	37,5
Celkem	25	100	22	100	32	100

Výsledky získané od všech respondentů dotazníkovou metodou ukazují také na vyrovnaný poměr užívání podob *sed*, kterou jsme zaznamenali u třiceti osmi (39,6 %) informátorů, a *sednul*, zaznamenané u třiceti tří (34,4 %) respondentů. Dvacet pět (26 %) dotázaných uvedlo spisovnou variantu *sedl*.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Sedl	6	24	5	22,7	10	30,2
Sed	8	32	9	40,9	14	42,5
Sednul	11	44	8	36,4	9	27,3
Celkem	25	100	22	100	33	100

3.2.4.1.5. Vyjádření kategorie výsledného stavu

Do dotazníku byly zařazeny dva příklady, u kterých jsme sledovali frekvenci pasivních konstrukcí typu *je / máme uvařeno*, *je / máme napečeno*. „Pro východní polovinu území národního jazyka a sz. polovinu svč. dialektů je charakteristická forma *uvařené*, pro sv. polovinu svč. nár. a záp. Moravu ekvivalent *uvařino*.“¹²⁷ Základní tvaroslovné vymezení je ovšem rozděleno na východní část českého jazykového území, pro které jsou charakteristické tvary složené, a část západní s tvary jmennými.¹²⁸ V příčestí na *-eno* se v Čechách většinou užívá zakončení dlouhé *-ino* (stará délka).¹²⁹

¹²⁷ Český jazykový atlas 4. Praha 2002, s. 586.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, s. 196.

J. Bachmanová při popisu jazykové situace na Železnobrodsku užití tvarů složené deklinace zaznamenává kolem devadesáti procent.¹³⁰ M. Čermáková uvádí frekvenci těchto tvarů u mladé generace v obci Roztoky ve výrazně menší míře (*uklizený* 39 % a *napečený* 48 %), což ovšem není v rozporu s izoglosou zakreslenou v mapě Českého jazykového atlasu. Lokality se nacházejí v blízkosti jejích hranic.¹³¹

V našem průzkumu se tvar složený ukázal jako většinový u slovesa *uklidit*. Celkově byl zaznamenán u šedesáti pěti (66,3 %) dotázaných. V Jilemnici byla jeho frekvence zjištěna vyšší. V lokalitách s menším počtem dotázaných se ukázal jako převažující ve Studenci, v Horná Branné i ve Špindlerově Mlýně. Na Benecku se jeví nejednoznačně. Tvar jmenný byl více uváděn respondenty na Jilemnicku. V Jilemnici byl navíc v jednom případě zaznamenán tvar *uklidíno*.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Uklizený	16	66,7	19	86,4	22	66,6
Uklizeno	6	25	2	9,1	8	24,3
Uklizíno	2	8,3	-	-	3	9,1
Celkem	24	100	21	95,5	33	100

Jestliže u slovesa *uklidit* tvary jmenné na *-ino/ -eno* zaznamenalo dvacet jedna (15,2 %) informátorů, varianty *napečeno/ napečíno* převažovaly ve všech lokalitách. Jmenný tvar *napečíno* je ve Vrchlabí značně frekventovanější než podoba *napečeno*. Neplatí to ovšem o Jilemnici a venkovských lokalitách, kde převažuje tvar na *-eno*.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Napečený			2	9,1	5	18,5
Napečeno	7	28	13	59,1	15	55,4
Napečíno	18	72	7	31,8	7	25,9
Celkem	25	100	22	100	27	100

¹³⁰ Bachmannová, J.: Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku. In: Daneš, F. a kolektiv: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha 1997, s.189.

¹³¹ Český jazykový atlas 4. Praha 2002, s. 587.

3.2.5. ADVERBIA

3.2.5.1. Tvoření komparativu u adverbí

Zjišťovali jsme podobu komparativu u příslovce rychle. Informátoři vyplňovali příslušný tvar příslovce do věty: *Nemůžeš jít _____, Takhle určitě přijdeme pozdě.*

Silnou pozici potvrdilo zakončení typické pro severovýchodočeskou jazykovou oblast – *ejc.* M. Čermáková zaznamenala výskyt této koncovky v nejvyšším frekvenčním pásmu (kolem devadesáti procent).¹³² V našem výzkumu míra jejího užití je o něco nižší. Byla zaznamenána u sedmdesáti pěti (79,8 %) studentů včetně Špindlerova Mlýna a Benecka. Výsledky jsou vyrovnané ve všech ve všech sledovaných lokalitách, ve městech i na venkově.

Lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Rychlejc	20	80	17	77,4	26	78,8
Rychlej	1	4	1	4,5	-	-
Rychleji	2	8	3	13,6	5	15,1
Rychle	2	8	1	4,5	2	6,1
Celkem	25	100	22	100	33	100

Podle výsledků dalších diplomových prací je toto zakončení typické i v dalších lokalitách (Dvůr Králové nad Labem,¹³³ Rychnov nad Kněžnou,¹³⁴ Nové Město nad Metují¹³⁵).

¹³² Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 59.

¹³³ Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem. Olomouc 2007, s. 52.

¹³⁴ Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou. Olomouc 2006, s. 56.

¹³⁵ Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují. Olomouc 2006, s. 36.

3.3. Lexikální jevy

Rozsáhlou část této práce věnujeme slovní zásobě. Zaměřili jsme se nejenom na výrazy tradičního nářečí našeho regionu, ale i na lexikální jevy oblastní a některé další, které se kromě východních Čech vyskytují i ve vzdálenějších lokalitách v rámci českého jazykového území. V několika případech v rámci lexikálních rozdílů byly sledovány také difference hláskoslovné.

Podstatnou část vzorku lexikálních jevů jsme převzali z práce M. Čermákové, která při výběru vycházela z Podkrkonošského slovníku Jarmily Bachmannové. Důvodem bylo získat materiál pro možnost srovnání frekvence znalosti a užívání lexikálních výrazů, které byly v nedávné době popsány v jiných pracích. M. Čermáková se zabývala lexikálními jevy ve venkovském prostředí. Její výsledky jsme u některých nářečních výrazů použili pro srovnání získaného jazykového materiálu v dalších venkovských lokalitách (v Horní Branné a ve Studenci). J. Jodas v článku Ještě k lidové slovní zásobě v Podkrkonoší¹³⁶ vyslovil hypotézu a rozdělil zkoumané výrazy do frekvenčních skupin podle míry předpokládané úrovně znalosti u mluvčích v Podkrkonoší. Do první skupiny zařadil výrazy, u kterých předpokládal, že jsou všeobecně známé nejenom v prostředí městském, ale i v nivelizovanějším prostředí venkovském. Zařazuje sem například výrazy: *casnej, drtek, nacamranej, ramplovat, rozcapenej, zahlížet, špláchanec, šlukat, ranec, žvejkat*. U dalšího okruhu výrazů předpokládá znalost pasivní a u některých ustupování z běžného úzu na periferii: *d'úče, křunda, fíkolit, přifrcnutej*. Poslední skupinou jsou výrazy dnes již z periferní vrstvy běžné slovní zásoby nářečního typu v Podkrkonoší: *čemesnej, čpára, damfovat, drncat (se), facalik, koráb, lupikovat, pelouch, pelušina, pinta, podyma, šubruňk, tonda*.¹³⁷

Pro sestavení zkoumaného materiálu jsme dále použili Český jazykový atlas. Při výběru slov do dotazníku jsme zcela opomenuli lexikální část, které je věnován třetí díl Českého jazykového atlasu, tedy okruhy: „polní zemědělské práce“, „hospodářská usedlost“, „zemědělské nářadí a nástroje“, „dobytek“, „drůbež“. Výjimkou byl výraz *kortouč*, nářeční výraz označující kolečko na vožení hlíny. Vycházíme ze skutečnosti, že mladý člověk mnohé dřívější, zejména zemědělské nástroje a předměty, vůbec nezná. V centru našeho zájmu naopak stály výrazy neutrální, zpravidla nářeční ekvivalenty

¹³⁶ Jodas, J.: Ještě k lidové slovní zásobě v Podkrkonoší. In *Philologica* 91. Olomouc 2007, s. 97-102.

¹³⁷ Autoři uvádějí příkladů více, v přehledu uvádíme pouze ty, které jsme zařadili do našeho výzkumu.

vycházející z jádra slovní zásoby, pokud jde o substantiva a verba. Četně jsou zastoupena také adjektiva.

U výrazů, u kterých jsme předpokládali u dotázaných přinejmenším pasivní znalost nebo jsme chtěli zjistit, zda respondent sám zvolí nářeční výraz, jsme se dotazovali nepřímo, resp. jsme očekávali, že informátor doplní vynechaná slova (vzcházet, žloudek, kropice) do věty. V jednom dotazníku se tak může objevit více variant jednoho výrazu.

U některých pojmů dotazovaní pouze dopovídali, zda nářeční prvek znají. Význam dialektismu mu odhalilo slovo z vrstvy spisovné slovní zásoby obsažené v otázce, například: *Používáte výraz plachta ve významu prostěradlo?* Stejnou formou jsme se dotazovali na slova: *svrchnice, hnojnice, podojit se, žvejkat, půla* (ve významu času).

Na zjištění míry znalosti a frekvence užívání u tří desítek výrazů jsme se ptali přímo. Informátoři zaznamenali, zda slovo znají aktivně či pasivně, v takovém případě měli napsat i jeho význam, nebo že výraz neznají. Význam uvedený respondentem často neodpovídal předpokládanému významu nářečnímu nebo lokálnímu.

3.3.1. Bouli

Zjišťovali jsme, jakým výrazem dotázaní nazývají opuchlá místa po úderu na těle. Výraz *bakule* se používá v některých oblastech východních Čech, Pojizeří a částečně také na Zábřežsku, Novoměstsku, ale i na Mladoboleslavsku.¹³⁸

Nářeční pojmenování, které jazyková mapa zachycuje jako charakteristické pro námi sledovanou oblast, se zřejmě již nepoužívá. Výraz respondenti doplňovali do věty: *Praštil se a na hlavě má velkou _____*. Oblastní podobu nevedl nikdo z dotázaných. U devadesáti čtyř (95,9 %) respondentů jsme zaznamenali většinové označení *boule*. A dále výrazy, které vždy zaznamenal pouze jeden respondent: *velkej šlinc, rána, mrda, díra a šlupka*.

3.3.2. Břicho

První díl Českého jazykového atlasu zmiňuje tvarové rozdíly *břicho* x *břich*. Česká varianta je *břicho* oproti typické formě moravské *břich*, která zasahuje i do části severovýchodočeské oblasti. Sami jsme od představitelky nejstarší generace slyšeli: „*Smála se tak, až se jí břich klepal.*“ Ve výčtu expresivních vyjádření jazykový atlas

¹³⁸ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 171.

zaznamenává také ranec. Podrobnější lokalizace jednotlivých expresív uváděna není, v dodatku stojí, že jsou zachycena pouze nepravidelně.¹³⁹ J. Bachmannová v Podkrkonošském slovníku uvádí *ranec* jako heslo s doplňujícím vysvětlením expr. břich, zvl. velký.¹⁴⁰ M. Čermáková při zkoumání mluvy v obci Roztoky zaznamenala aktivní užívání expresivního slova *ranec* ke spisovnému protějšku *břicho* ve všech generacích.¹⁴¹

Informátoři v dotazníku vybírali jednu z možností: *Ten má ale velké břicho/ ranec*. Čtyřicet devět respondentů zvolilo výraz první, stejný počet respondentů označil pojmenování ranec. Poměry obou podob jsou tedy podle výsledků ve všech lokalitách vyrovnané. Domníváme se ovšem, že skutečné užívání expresivní podoby je nižší.

3.3.3. Cacnej

Nářeční výraz označuje člověka, který je vychloubačný, prudký, ukvapený a příliš horlivý. Mluvě mladé generace pojmenování používá poměrně frekventovaně.

Více než polovina (51,3 %) respondentů podle výsledků slovo používá. Dalších dvacet pět (22,4%) mluvčích přídavné jméno zná. Vedle městského prostředí ve Vrchlabí a v Jilemnici se jedná o informátory z Rokytnice nad Jizerou, Víchové nad Jizerou, Vítkovic, Mříčné, Vysokého nad Jizerou, Rudníku a Lánova u Vrchlabí. V městských i venkovských lokalitách je frekvence znalosti výrazu vyrovnaná.

Na Benecku pět (z celkových šesti) respondentů výraz používá. Ve Špindlerově Mlýně polovina dotázaných nářeční adjektivum nezná.

Cacnej	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	5	20	8	32	12	48	25	100
Jilemnice	4	18,2	5	22,7	13	59,1	22	100
Okolí	7	21,2	10	30,3	16	48,5	33	100

¹³⁹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 146.

¹⁴⁰ Bachmannová, J.: Podkrkonošský slovník. Praha 1988, s. 233.

¹⁴¹ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 86.

Pro porovnání uvádíme údaje, které jsme zjistili u respondentů v nedalekých obcích Studenec a Horní Branná, a výsledky, které uvádí M. Čermáková. Ukázaly se jako vyrovnané. Podle nich výraz *cacnej* užívají všichni čtyři dotázaní z mladé generace v Roztokách, pět ve Studenci a jeden respondent z Horní Branné, další tři studenti výraz znají.

Respondenti vysvětlovali význam adjektivy, které pokládáme za obsahově rovnocenné ke sledovanému výrazu (např. *vychloubačný, prudký, ukvapený, nedočkavý, zbrklý, velmi aktivní, dychtivý, ctižádostivý, nadšený, natěšený*). Doplnující vysvětlení, které uvedla většina studentů, potvrzuje, že slovo je v mluvě mládeže stále živé.

3.3.4. Cop

Pro způsob úpravy vlasů, kdy se splétají vlasy dohromady a vznikne dlouhý a hustý pletenec, se ve spisovné češtině užívá výraz *cop*. Středočeské pojmenování *culík* se v některých nářečích používá pro dětský copánek, občas, zejména ve městech, jako „pramen vlasů svázaný po stranách hlavy.“¹⁴² *Culík* je v nářečním významu zaznamenán také jako výraz pro *rampouch*.¹⁴³ Pro severovýchodní jazykovou oblast je charakteristické označení *rulík*. Další variantou je *copan*, který se používá na jihu středočeské oblasti.¹⁴⁴

Součástí dotazníku byla věta, do které respondenti doplňovali dva výrazy, které souvisejí s úpravou vlasů: *Katka má krásné dlouhé vlasy. Maminka jí na hlavě udělala rovnou _____ a upletla jí _____*. Zde sledujeme výrazy, které byly doplněny do druhého volného místa. Výraz *rulík* mladá generace nepoužívá, v dotazníku ho neuplatnil žádný z respondentů. Vedle základního slova *cop/ -y*, které uvedla většina (73 %) dotázaných, a deminutivní varianty *copánek/ -y* používané u dvou desítek informátorů, jsme také zaznamenali u dvou studentů z obcí Martinice a Poniklá výraz *culik / culík*. Dva informátoři z Lánova doplnili pojmenování *copan / copany*, který se podle jazykového atlasu používá na jihu středočeské oblasti. Jejich rodiče z jižních Čech nepocházejí.

¹⁴² Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 126.

¹⁴³ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 376.

¹⁴⁴ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 126.

3.3.5. Čemesnej

Bystrý, čilý, čiperný, tyto významy v sobě zahrnuje nářeční adjektivum *čemesnej*. Průzkum ukázal nízkou míru znalosti tohoto výrazu. Celkově devadesát tři dotázaných (94,9 %) z řad středoškolských studentů v dotaznících uvedlo, že výraz nezná. Ovšem u dvou respondentů jsme zaznamenali, že výraz používají. Jedná se o jednoho informátora z Vrchlabí, z městského prostředí pokládaného za značně nivelizované, a ze Studence. V této obci jsme také u ženy ze střední generace v běžném hovoru postřehli vyjádření: „Jak se chodí od úřadu gratulovat, tak von chodil taky. Pořád je ještě čemesnej.“ Čtyři studenti (4,1%) zaznamenali, že výraz znají pasivně. Jednalo se o respondenty z venkovských prostředí, konkrétně o dva informátory ze Studence, dále o studenty z obcí Mrklův a Černý Důl. Ve Špindlerově Mlýně, Na Benecku a v Nové Pace nikdo z dotázaných označení čemesnej nezná.

3.3.6. Čpára

Pojem *čpára* je nářeční expresivní pojmenování lidské končetiny, zahrnuje jak horní, tak i dolní údy. V Roztokách u Jilemnice dva zástupci z mladé generace zaznamenali, že výraz znají, dva neznají.¹⁴⁵ Náš průzkum ukázal, že výraz pro studenty středních škol v dalších obcích v okolí Jilemnice a Vrchlabí je neznámý. Přesto dost překvapivě znalost pojmu byla ojediněle zaznamenána u informátorů z městského prostředí.

Respondenti označovali jednu z možností *neznám – znám, ale nepoužívám – používám*. Devadesát šest dotázaných (97,9 %) označení lidských končetin dialektismem *čpára* nezná. Podle výsledků čtyři respondenti (všichni z městského prostředí) výraz znají nebo ho i sami používají. Tři informátoři z Jilemnice slovo znají pasivně. Jeden informátor z Vrchlabí uvedl, že výraz používá.

3.3.7. Damfovat

Slovo *damfovat* je expresivní výraz, který znamená intenzivní topení v kamnech. Se zanikající skutečností postupně zaniká také příslušný výraz. To je zřejmě jednou z hlavních příčin periferního postavení tohoto nářečního výrazu. Nízkou frekvenci

¹⁴⁵ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 82.

u tohoto pojmenování zaznamenala M. Čermáková.¹⁴⁶ Podobný závěr jsme zjistili také v našem průzkumu (výraz nezná 96,9 %). Přestože výraz zaniká, tři respondenti uvedli, že označení *damfovat* pasivně znají. Jedná se o respondenty z Vrchlabí, Jilemnice a ze Studence. Všichni zároveň doplnili náležité vysvětlení významu.

3.3.8. Horní, dolní x hoření, dolení

Podoby *hoření* a *dolení* vznikly z původních adverbíí přidáním přípony *-ní*. Uplatňují se na severním území Čech, zasahující zčásti námi sledované jazykové území.¹⁴⁷ Přes nivelizační tendence tento oblastní jev stále přetrvává, zřejmě i díky místnímu úzu.

M. Čermáková ve své práci uvádí vyrovnaný poměr variant *horní/dolní* a *hoření/dolení*.¹⁴⁸ Z našeho výzkumu vyplývá výraznější převaha oblastních podob *hoření /dolení* (65,9 %). V rodné obci se říká: *bydlí na dolním konci; jela po dolence (dolení silnici), ale také doleni/ hoření ještě nejsou doma; jet po hořence je vo hubu* (jet po hlavní silnici, která je výše položená než vedlejší).

3.3.9. Dračky

V severovýchodočeské oblasti pojem *dračky* označuje tenké kusy dřeva, které umožňovaly snadné rozdělání ohně, někdy dubletní k výrazu *loučky*. Toto pojmenování se zčásti objevuje také v jižních a západních Čechách (také jako podoba *louče*) a na jižním Slovácku.¹⁴⁹

Výraz je stále u mladých lidí poměrně známý. Pro více než polovinu (52,1 %) studentů je pojem součástí jejich slovní zásoby, aktivní či pasivní. Podle výsledků třicet (33,7 %) mladých mluvčích v regionu výraz aktivně používá, dvacet (18,4 %) pojmenování zná pasivně, čtyřicet čtyři (47,9 %) respondentů uvedlo, že slovo nezná. Ve Vrchlabí je to více než polovina mluvčích, v Jilemnici necelá třetina. Nelze ovšem říci, že by výraz výrazně převažoval na Jilemnicku. Respondenti z venkovského prostředí, kteří uvedli, že slovo neznají, jsou naopak především z okolí Jilemnice (Peřimov, Rokytnice nad Jizerou, Roprachtice, Vítkovice, Vysoké nad Jizerou, Vítkovice, Víchová, Mříčná).

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 336-339.

¹⁴⁸ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 80.

¹⁴⁹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 392.

Na Vrchlabsku respondenti především znají výraz pasivně. Ve Špindlerově Mlýně pojmenování nezná nikdo z dotázaných. Na Benecku tři mluvčí výraz neznají, stejný počet uvedl, že výraz používá.

Dračky	<i>Neznám</i>		<i>Znám</i>		<i>Užívám</i>		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	14	57	5	20	6	23	25	100
Jilemnice	7	31,8	7	31,8	8	36,4	22	100
Okolí	13	39,4	7	21,2	13	39,4	33	100

Respondenti pro vysvětlení významu nejčastěji uváděli následující výrazy a slovní spojení: *třísky, jemný polínka, nadrobno nasekané dřevo na topení (na zátop), tenké třísky na podpal, dřevo na zátop*. Ukázalo se, že někteří výraz znají v jiném významu. Zaznamenali jsme vysvětlení nářečního slova jako *úplně hotovej, pecky, saně*, u dvou informátorů také *odbyt*, zřejmě podle slovního spojení *Jde to na dračky*.

3.3.10. Drancat se

Nedokonavé nářeční sloveso *drancat (se)* je expresivním vyjádřením spisovného slova *škrábat (se)*. Podle předpokladů J. Jodase a M. Čermákové je výraz málo frekventovaný.¹⁵⁰ Údaje, které zjistili, jsme chtěli ověřit také v naší práci.

V dotazníku měli studenti vybrat jednu z možností *neznám – znám, ale nepoužívám – užívám*.

Většina mluvčích výraz nezná (72,6 %). Slovo zná devatenáct (20 %) dotázaných a aktivně užívá sedm (7,4 %) informátorů.

Jak je zřejmé, ve venkovském prostředí v okolí Vrchlabí a Jilemnice výraz znají informátoři z Horní Branné, Vysokého nad Jizerou, Peřimova a z Rudníku, slovo užívají studenti ze Studence, z Martinic, z Víchové nad Jizerou. Jde převážně o obce na Jilemnicku.

¹⁵⁰ Jodas, J. – Čermáková, M.: Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší. In *Linguistica 4*. Ostrava 2004, s. 127.

Drancat (se)	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	18	72	6	24	1	4	25	100
Jilemnice	16	72,7	5	22,7	1	4,6	22	100
Okolí	26	76,6	4	11,7	4	11,7	34	100

Na Benecku tři respondenti výraz neznají, tři uvedli znalost pasivní. Ve Špindlerově Mlýně většina dotázaných pojmenování nezná.

Drancat (se)	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Špin. Mlýn	4	66,6	1	16,7	1	16,7	6	100
Benecko	3	50	3	50	0	0	6	100
Nová Paka	2	0	0	0	0	0	0	100

Závěry našeho průzkumu podle očekávání ukázaly, že informátoři slovo neužívají ani neznají v nářečním významu, ale ve významech jiných. Většina dotázaných uvedla význam jet, nejčastěji po rozbité cestě nebo silnici. Zaznamenali jsme také ojedinělé významy: *loudat se, procházet se, vytahovat se a ničit se*.

3.3.11. Drobenka

Pro označení hmoty složené z mouky, cukru a tuku, která se sype na koláče, vznikaly výrazy odvozené od sloves označujících činnosti *drobit, drolit, mlít, žmolit i sypat*.¹⁵¹ Od posledního uvedeného vzniklo označení s lexikálním základem *syp-* (*sypánka, sypání*), které je v Českém jazykovém atlase zaznamenáno pro moravskou jazykovou oblast (s převahou forem od nedokonavého základu *posýp-*) a velkou část severovýchodních Čech (zde vedle hojně užívaného výrazu *moučka*, jednoho z nepočtených pojmenování neodvozených). Na ostatním území Čech se roztroušeně jako různé odvozeniny objevují nepravidelně.

Výsledky z našeho dotazníku ukazují jasně vyšší frekvenci užívání výrazu *drobenka*. Při výběru možností *drobenka* či *sypánka*, osmdesát respondentů (90,8 %) zvolilo variantu první. Podle výsledků průzkumu se tedy ekvivalent *sypánka* v mluvě mládeže téměř nepoužívá. Zachytili jsme ho pouze u dvou (2,1 %) dotázaných z Jilemnice a z Vysokého nad Jizerou. Dále jeden informátor z Vrchlabí uvedl odvozený výraz *posypka* a jeden ze Studence *sypání*.

¹⁵¹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 279-280.

3.3.12. Drtek

Výraz *drtek* označuje malé množství něčeho. J. Jodas s M. Čermákovou předpokládají, že se jedná o slovo všeobecně známé i v nivelizovanějším venkovském a městském prostředí.¹⁵² „Jestli máš hlad, vem si chleda, vod voběda zbyl už jenom drteček“. Tuto výpověď jsme zaznamenali u mluvčí ze střední generace. Výsledky dotazníkové metody ukazují, že i většina mluvčích mladé generace výraz *drtek* používá nebo zná.

Míru znalosti výrazu jsme zjišťovali pomocí odpovědí *neznám – znám – užívám*. Slovo používají dvě třetiny studentů (62,8%), čtvrtina (25,8 %) respondentů výraz zná pasivně. Výraz nezná jedenáct (11,4 %) dotázaných.

V Jilemnici i ve Vrchlabí je frekvence zjištěných údajů vyrovnaná. Na základě dotazníku předpokládáme, že také ve Špindlerově Mlýně, na Benecku, ale i v Nové Pace mladá generace výraz zná. Překvapivě ve venkovském prostředí nářeční slovo zná nejméně dotázaných (z Horní Branné, Mříčné, Roprachtic, Vítkovic a ze Studence) v porovnání s ojedinělými případy ve městech.

Drtek	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	1	4,2	6	25	17	70,8	24	100
Jilemnice	1	4,5	6	27,3	15	68,2	22	100
Okolí	6	18,2	6	18,2	21	63,6	33	100

Drtek	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Špind. Mlýn	2	33,3	1	16,7	3	50	6	100
Benecko	0	0	3	50	3	50	6	100
Nová Paka	0	0	2	100	0	0	2	100

Respondenti při vyplňování dotazníků uváděli významy: 1. *drobek, trocha, trochu, málo* (někdy ve významu zbytek něčeho), 2. *kousek, kousky něčeho, hrudka* (jeden z respondentů uvádí zbytek něčeho rozdrceného). Všechny pokládáme jako náležité.

¹⁵² Jodas, J. – Čermáková, M.: Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší. In *Linguistica* 4. Ostrava 2004, s. 126.

3.3.13. Ďůče

Charakteristické nářeční pojmenování pro dívku je v Podkrkonoší podoba *ďůče*.¹⁵³ Sami z vlastní zkušenosti můžeme potvrdit, že jsme takto slyšeli nazývat mladá děvčata od svých prarodičů, hojně se výraz objevuje v krkonošských poudačkách. Toto označení jsme zaznamenali v příbězích Marie Kubátové, u Slávky Hubačkové také reprezentativní variantu regionálního nářečí *ďůčišťata*.¹⁵⁴

Pojmenování mladá generace používá jen zřídka, většina ho však zná pasivně. Více než polovina respondentů (54,7 %) v dotazníku uvedla, že výraz zná, ale v běžné mluvě již nepoužívá, dalších dvacet informátorů (21,1 %) podle zaznamenaných údajů pojem samo užívá. Nejvyšší frekvence byla zaznamenána v Jilemnici. Necelá čtvrtina dotázaných (24,2 %) výraz nezná. Ve Vrchlabí jde téměř o polovinu. Také většina obcí, ve kterých dotázaní zaznamenali, že výraz neznají, se nachází na Vrchlabsku. V porovnání s jilemnickým prostředím je rozdíl poměrně značný. Znalost výrazu v Jilemnici je naopak srovnatelná s lokalitami venkovskými. Výraz tak nejfrekventovaněji používají mluvčí na Jilemnicku.

Ďůče	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	12	48	10	40	3	12	25	100
Jilemnice	3	13,7	12	54,5	7	31,8	22	100
Okolí	6	17,6	22	64,8	6	17,6	34	100

Na základě získaného materiálu předpokládáme, že výraz je známý ve Špindlerově Mlýně i na Benecku. Naopak na Novopacku výraz výrazněji ustupuje.

Ďůče	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Špindl. Mlýn	1	16,7	3	50	2	33,3	6	100
Benecko	0	0	4	66,7	2	33,3	6	100
Nový Paka	1	50	1	50	0	0	2	100

To, že výraz přetrvává v jazykovém povědomí mluvčích mladá generace v Podkrkonoší, dokládá i diplomová práce M. Čermákové, která i u mluvčích mladá

¹⁵³ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 68.

¹⁵⁴ Hubačková, S.: Kale i kyselo aneb do sejkor jako když stělí. Hradec Králové 2007, s. 46.

generace zaznamenala, že výraz znají pasivně nebo používají¹⁵⁵. Následující tabulka přináší srovnání výsledků ve třech obcích. Přestože jde o malý počet respondentů, výsledky se jeví jako vyrovnané.

Ďůče	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Roztoky	0	0	3	75	1	25	4	100
Studeneč	1	25	3	75	0	0	4	100
Horní Branná	1	20	4	80	0	0	5	100

3.3.14. Facalik

Pro kapesník se v nářečí používá ekvivalent *facalik*. Míra znalosti tohoto výrazu je u mladé generace malá. J. Jodas s M. Čermákovou řadí výraz do periferní vrstvy slovní zásoby.¹⁵⁶ M. Čermáková zaznamenala u většiny dotázaných (i z nejstarší generace), že výraz neznají.¹⁵⁷

Dosavadní průzkum potvrzují i naše výsledky. Výraz již nezná a nepoužívá devadesát šest oslovených (97,8 %). Důležité jsou doklady dvou studentů. Jeden z respondentů (1,1 %) z Jilemnice zaznamenal znalost pasivní a jeden informátor (1,1 %) z Vrchlabí uvedl, že výraz používá.

3.3.15. Fikolit (si)

Nářeční výraz *fikolit (si)* je ekvivalentem ke spisovnému slovesu *pískat (si)*. V obci Roztoky se výraz zachoval i u mladé generace. M. Čermáková zaznamenala, že pojem zná většina dotázaných (v zastoupení všech generací).¹⁵⁸

Námi získané údaje naopak vypovídají o tom, že výraz je málo frekventovaný. Dotázaní měli uvést, zda výraz znají aktivně nebo pasivně, nebo výraz neznají. Devadesát jedna respondentů (93,8%) zaznamenalo, že výraz nezná. Šest dotázaných (6,2 %) uvedlo, že výraz zná pasivně. Jedná se o respondenty z Vrchlabí (1), Jilemnice (1),

¹⁵⁵ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 81.

¹⁵⁶ Jodas, J. – Čermáková, M.: Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší. In *Linguistica* 4. Ostrava 2004, s. 127.

¹⁵⁷ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 82.

¹⁵⁸ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 82.

Benecka (2) a ze Studence (2). Význam vysvětlili tři dotazovaní z Benecka a ze Studence. Dva z nich správně uvedli ekvivalent *pískat*, jeden *štěbetat* (ve významu *povídat si*).

3.3.16. Hadr

Rodové odlišení výrazů *hadr* a *ha(n)dra*, které označují kus tkaniny, nejčastěji používané na mytí podlahy, se v severovýchodních Čechách, podobně jako v jižní a východní části Slezska zasahující až na severní Valšsko, užívá slovo jako femininum.¹⁵⁹

Respondenti v dotazníku doplňovali slovo do věty u příkladu: *Petřík tady rozlil mlíko. Podej h____, ať to můžu utřít.* Varianty ženského rodu doložilo dvanáct (12,4 %) dotázaných. V podstatě se jedná o vyrovnaný poměr dokladů z venkovského i městského prostředí: Vrchlabí (4), Jilemnice (3), Černý Důl, Lánov, Martinice, Poniklá a Roprahtice.

3.3.17. Chrastítko

Hračka pro nejmenší děti, která vydává chrastivý zvuk, se v oblasti Podkrkonoší odvozuje od základů *racht-* a *rachl-*. Ve východních Čechách, podobně jako na východní Moravě, se pojmenování tvoří od kořene *hrk-*. Obecně zpravidla platí, že jde o označení původně onomatopoická. Vedle části podkrkonošské oblasti, kde se zakončení výrazů tvoří formantem *-ík*, *-íček*, se jako nejfrekventovanější u výrazů středního rodu uplatňuje formant *-átko*, popřípadě *-ítko*, který se vedle dalších oblastí užívá také v Podkrkonoší.

V dotazníku měli respondenti napsat výraz, kterým pojmenovávají hračku pro malé dítě. Deset dotazníků se vrátilo s nevyplněným údajem. Podkrkonošská odvozená pojmenování *chrastítko* a *chrastidlo* celkem uvedlo devět (9,3 %) informátorů z Vrchlabí (6) – pět rodičů pochází z jiných jazykových oblastí, z Jilemnice (2) a ze Špindlerova Mlýna. Dále bylo zaznamenáno osm (8,3 %) výrazů s charakteristickým základem ve východních Čechách *rachtátko*. Byl uveden respondenty z Vrchlabí (2), Jilemnice, Benecka (rodiče pocházejí z Ruska), Horní Branné (2) – otec jednoho z dotázaných pochází ze Slovenska, Poniklé a Studence. Nejčastější odpovědí byl obecný název *hračka*, který celkem uvedlo čtyřicet tři (44,3 %) dotázaných.

¹⁵⁹Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 322.

3.3.18. Jíška

Jíška je zasmažená mouka, která se přidává do polévek a omáček k zahuštění. Nářeční výraz *zásmazka* byl vedle Moravy typickým pojmenováním také pro část severovýchodočeského jazykového území, zejména se jednalo o oblast Krkonoš a jejich podhůří.¹⁶⁰

V dotazníku chybějící výraz do věty: *Ještě musím zahustit polévku (čím) _____ a oběd je již hotový*, doplnilo celkem devadesát pět respondentů. Výraz *zásmazka* v příslušném tvaru uvedl pouze jeden informátor z Mříčné. Nejčastěji respondenti uváděli spisovnou podobu *jíška*. Tuto variantu jsme zaznamenali u sedmdesáti čtyř (77,9 %) informátorů, dvanáct (12,6 %) dotázaných použilo v náležitém tvaru slovo *mouka*, ostatní nářeční pojem vysvětlovali názvy: *bujón* (1), *rajče* (1), *krupička* (1), *škrob* (1), *solamyl* (1), *nudle* (2). Zaznamenané výrazy zřejmě souvisejí s moderním způsobem přípravy jídel, který se v mnohém liší od postupů, kterých se používalo dříve. U dotázaných může jít o také o neznalost postupu, jaký se používá k zahušťování pokrmů. Ať je příčina jakákoli, průzkum ukázal, že dřívější typické pojmenování *zásmazka* mladí lidé již téměř neuvádějí.

3.3.19. Klábosit x žvejkat

Zda se výraz *žvejkat* používá ve významu naprázdno mluvit, jsme v dotazníku zjišťovali otázkou: *Používáte výraz žvejkat ve významu žvanit?* Zjišťovací otázkou jsme chtěli zabránit záměně se slovem *žvýkat*, ve smyslu *žvýkat žvýkačku*. Zajímalo nás, zda ještě někdo z mladé generace zná u tohoto výrazu nářeční význam. Sami jsme i u nejstarší generace slyšeli používat pouze podobu *klábosit*: „Byla jsem si u sousedky jen tak poklábosit nebo Ženský ještě klábosily před kostelem.“

Ukázalo se, že výraz se skutečně řadí mezi silně zanikající. Důkazem jsou záporné odpovědi, které jsme zaznamenali u osmdesáti jedna (89,8 %) respondentů. Přesto je překvapivé, že kladně odpovědělo sedmnáct (10,2 %) dotázaných.

¹⁶⁰ Český jazykový atlas 1, Praha 1992, s. 210.

3.3.20. Klíště

Motivace vzniku nářečního výrazu *připíňák*, který je regionálním pojmenováním klíštěte obecného, je snadno průhledná (stč. *připieti sě, zakousnout se, přísát se*)¹⁶¹. Podoba *připíňák* a její hláskové varianty jsou v jazykovém atlase zachyceny jako charakteristické pro prakticky celé východní Čechy.¹⁶¹ Tento nářeční výraz je silně zanikající. Jednoznačně převládá spisovné slovo *klíště*. V dotazníku tuto variantu zvolila většina dotázaných. Nářeční označení bylo zaznamenáno u dvou respondentů z Vrchlabí (1) a ze Studence (1).

3.3.21. Kluk x hoch

„Směrem ke středu Čech se tradiční označení hoch a chlapec pocítují spíš jako meliorativa... Příznak „menší“ bývá uváděn u subst. kluk v záp. a již Čechách a na záp. Moravě, u slova hoch pak příznak „vzrostlejší“, zvl na přechodu střč. a svč. oblasti. Jako základní název, shodný se spisovným jazykem, se šíří chlapec (s protějškem děvče), výraz hoch nabývá charakteru oficiálního názvu (s ustáleným protějškem dívka)... V městské mluvě převládá pojmenování kluk, místy se objevuje pojmenování chlapec, u mladé generace na Moravě i hoch (jenž však má zde často expresivní zabarvení), popř. i další regionální označení typická pro venkovské okolí.“¹⁶²

Sami jsme zaznamenali užití výrazu hoch, hoši u mluvčích staré a střední generace. Padesátiletá žena se ptala chlapců ve věku mezi patnácti a dvaceti lety, kteří se vrátili z výletu: „Tak co hoši, jaké to bylo?“ Na základě vlastního jazykového povědomí se domníváme, že jde o ojedinělý případ. Ovšem více jsme se frekvencí užívání u dalších generací nezabývali.

Výsledky dotazníkové metody ukazují na uplatňování označení *hoch* pouze na periferii nářečního jazyka. V příkladu: *Ten Ondra ale vyrostl. Už je z něho velký kluk / hoch*, osmdesát osm (89,8 %) dotázaných zvolilo první možnost, deset (10,2 %) respondentů označilo výraz *hoch*. Byli to respondenti z Vrchlabí (3), z Jilemnice (3), z Horní Branné (1), z Víchové nad Jizerou (1) a z Černého Dolu (1).

¹⁶¹ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 164.

¹⁶² Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 66.

3.3.22. Kolčava

Zjišťovali jsme frekvenci užívání výrazů *lasice* (a dalších podob od základu *las-*) a *kolčava*. Izoglosa rozděluje severní část Čech, kde se používá pojem *kolčava*, od části jižní, kde se uplatňuje výraz *lasička*, vede od Litoměřicka a Lounska k Jihlavsku a odtud dále hranice směřuje severovýchodně k Olomoucku. Většinové podoby jsou od základu *las-* a to i v oblastech, kde se vyskytuje výraz *kolčava*.¹⁶³

Informátoři v dotazníku vybírali jednu z možností *neznám – znám, ale nepoužívám – používám*. Jedná se o výraz stále poměrně frekventovaný. Kolem čtyřiceti procent respondentů slovo zná pasivně nebo používá. Míra znalosti v městských i venkovských lokalitách je celkově vyrovnaná, v Jilemnici je o něco vyšší než ve Vrchlabí.

Kolčava	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	14	56	8	32	3	12	25	100
Jilemnice	15	68,2	6	27,3	1	4,5	22	100
Okolí	18	60	10	33,3	2	6,7	30	100

3.3.23. Konvička na mléko

Zjišťovali jsme, jaký výraz mladí lidé ve sledované jazykové oblasti použijí pro plechovou nebo smaltovanou nádobu ve tvaru válce, se kterou se dříve chodilo pro čerstvé mléko, ale dnes se již v běžném životě téměř nepoužívá. Dotazovaní měli doplnit slovo do věty: *Když jsem byla malá, chodila jsem s (nádobou) ____ pro mléko do statku.*

Zaznamenali jsme celou řadu pojmenování, které celkem uvedlo osmdesát osm dotázaných. Zastoupení našla všechna, která zmiňuje jazykový atlas. Třicet šest (40,9 %) informátorů doplnilo v náležitém tvaru výraz *bandaska*, původně expresivní označení, které na velkém území Čech koexistovalo s dalším rozšířeným pojmenováním *baňka*. „Název *baňka* se nachází ve třech velkých oblastech: největší areál vytváří na území sev., sv. a středních Čech, na území východního Slezska.“¹⁶⁴ Tento výraz uvedli dva (2,3 %) respondenti. Severovýchodočeské deminutivní pojmenování *džbánek* uvedlo sedm (7,9 %) respondentů, podobu *džbán* jsme zaznamenali sedmnáctkrát (19,4 %). Pro oblastní výraz užívaný na Královéhradecku a Novopacku *butelka* máme jeden doklad (1,2 %), nedeminutivní obměnu *butela* uvedl také jeden (1,2 %) respondent. Ve dvou případech

¹⁶³ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 96-97.

¹⁶⁴ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 286.

dotázaní uvedli výraz *putylka* (2,3 %) a jednou (1,2 %) *putna*. Poslední dva zmiňované výrazy ani Český jazykový atlas neuvádí.

Někteří respondenti do věty doplnili další slova – *petka* (2), *termoska* (1), *kanystr* (1), *hrnec* (1), *nádoba/ -ka* (7), *láhev* (3), *džber* (3) apod.) Z hlediska dialektologického však pro nás nejsou relevantní.

3.3.24. Koráb

Nářeční slovo *koráb* označuje tři rozdílné významy: 1. kůra jehličnatého stromu, 2. zmrzlá vrchní vrstva sněhu, 3. velké, neforemné boty, zpr. mn. *koráby*.¹⁶⁵

Respondenti vybírali jednu z možností *neznám – znám, ale nepoužívám – užívám*. Důsledně jsme také sledovali uvedený význam. V tomto případě byl rozhodující, protože slovo ve spisovné češtině označuje *námořní loď*. I přesto devět dotázaných uvedlo, že výraz nezná. Asi třetina (34,1 %) studentů slovo zná pasivně a více než polovina (56,3 %) ho používá. Výsledky vypovídají o frekvenci užívání pojmu ve významu *námořní loď*. V zápisech vysvětlujících význam totiž u žádného z respondentů není uvedeno ani jedno vysvětlení, které v sobě nářeční výraz zahrnuje. Respondenti slovo znají pouze ve významu, který uvádějí slovníky spisovné češtiny. Slovo *koráb* v nářečním významu mladá generace nezná.

3.3.25. Kortouč

Na některých územích byly pro výraz *kolečko* zaznamenány nářeční ekvivalenty. Český jazykový atlas výskyt dublet vysvětluje úsilím diferencovat od sebe „staré dřevěné nářadí od novějšího železného“.¹⁶⁶ Jazyková podoba *kortouč*, která je užívána právě v námi sledovaném regionu, je vlastně hláskovou podobou varianty *kotouč*, užívané v jihovýchodní části Čech a na západním území Moravy. Další ekvivalenty vyskytující se pro obecně český výraz *kolečko* v českých a moravských nářečích jsou: plurálová forma *kolečka* (plurále tantum), *tačky*, *korba/korbice*, *šaj(b)truhla*, *kolec*, *kolmaha*, *radvanec*.¹⁶⁷

Výraz *kortouč* uvádí také J. Bachmannová v ideografickém hesláři v oddílu Zemědělství, domácí zvířata. V Diferenčním abecedním slovníku význam vysvětluje pod

¹⁶⁵ Bachmannová, J.: Podrkonošský slovník. Praha 1998, s. 207.

¹⁶⁶ Český jazykový atlas 3. Praha 1999, s. 378.

¹⁶⁷ Vypsáné ekvivalenty jsou zachyceny na mapě v Českém jazykovém atlase, s. 377.

heslem *korčák*. Neuvádí materiál vozíku, ale jeho užití: užívaný k vyvážení močůvky.¹⁶⁸ V Českém jazykovém atlase je zmíněno *kolečko* jako náradí k vožení hlíny. Variantu *korčák* neuvádí.

Dnes pojmy *kolečko* a *kortouč* nejsou rozlišeny svojí funkcí, ale přiřazením k rozdílným funkčním vrstvám národního jazyka. Z tohoto hlediska je možné naše výsledky analyzovat. Při našem výzkumu jsme zaznamenali spisovnou podobu i její nářeční náhradu tehdy, kdy měli respondenti sami doplnit příslušný výraz do kontextu ve větě, také jsme se tázali přímo: *Kopal jámu a hlínu odvážel na kolečku / kortouči*.

Ve druhém případě výraz *kortouč* celkem zvolilo třicet devět (39,8 %) respondentů jak z městského, tak i z venkovského prostředí. Tuto možnost jsme zaznamenali u osmi informátorů z Vrchlabí z celkových dvaceti osmi, kteří údaj uvedli. Dále u informátorů z Jilemnice 8/22, z Benecka 3/6 v Nové Pace 2/2. Pouze ve Špindlerově Mlýně všichni dotázaní zvolili variantu spisovnou. Ve venkovských lokalitách více než polovina označila druhou variantu *na kotouči*. Jednalo se o respondenty z Horní Branné (3), ze Studence (2), z Víchové nad Jizerou (2), z Vysokého nad Jizerou (2), z Dolní Kalné (1), z Lánova (1), Libštátu (1), z Martinic (1), z Mrklova (1), z Mříčné (1), z Poniklé (1), z Peřimova (1) a z Rudníku (1).

Na základě vlastní jazykové zkušenosti můžeme potvrdit, že v běžné mluvě mladých lidí poměrně často slyšíme, že výraz *kortouč* používají. Pro příklad připojujeme ukázkou: „Ve sklepě chybí dřevo na zátap. Odpoledně k vokínku navoz tak dva tři kortouče polínek.“

3.3.26. Kropicí konev

Zabývali jsme se nářečním pojmenováním nádoby, která slouží k zalévání květin na zahradě. Pro severovýchodořeské jazykové území jsou charakteristické především výrazy *kropice* a *kropička*, v naší oblasti především druhé označení *kropička*.¹⁶⁹

Příslušný výraz respondenti v dotazníku doplňovali do věty: *Dědeček měl velkou zahrádku. Každý den ji musel zalévat (čím – nádoba na vodu) _____*. Oblastní výraz *kropička* neuvedl nikdo z respondentů. Pojmenování *kropice* zaznamenal jeden respondent z Nové Paky. Jako nejfrekventovanější se uplatnil název *konev*, doložený sedmdesáti osmi (79,6 %) studenty, který pokrývá především oblast středních Čech,

¹⁶⁸ Bachmannová, J.: Podkrkonošský slovník. Praha 1998, s. 208.

¹⁶⁹ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 78-79.

a dále odvozená slova: *konvice* (13), *konvička* (3), *konévka/ konývka* (3). Ostatní výrazy dotázaní uvedli nenáležitě (*PETka, voda*).

3.3.27. Krutej

Pojmenování *krutej* se v nářečí používá pro vyjádření něčeho tvrdého, tuhého (pevná látka, velká zima).

Informátoři vybírali jednu z možností *neznám – znám, ale nepoužívám – používám*. V našem průzkumu se ukázalo, že jde o jev v mluvě mládeže frekventovaný. Sedmdesát devět (81,9 %) respondentů uvedlo, že výraz užívá, dvanáct (12,7 %) dotázaných pojem zná pasivně, pouze čtyři (5,4 %) studenti uvedli, že výraz neznají. Jednalo se o gymnazisty z Vrchlabí, Benecka, Nové Paky, z Lánova a z Rokytnice nad Jizerou. Nejvíce výraz užívají mluvčí v Jilemnici. Ovšem celková míra aktivní a pasivní znalosti je ve venkovském i městském prostředí vyrovnaná. Také ve Špindlerově Mlýně a na Benecku většina studentů výraz užívá, zřejmě i na Novopacku je výraz známý.

Krutej	<i>Neznám</i>		<i>Znám</i>		<i>Užívám</i>		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	1	4	5	20	19	76	25	100
Jilemnice	0	0	1	4,5	21	95,5	22	100
Okolí	2	5,9	4	11,7	28	82,4	34	100

Ve vybraných venkovských lokalitách jsme zjistili, že dotázaní výraz znají a většina ho i sama používá. M. Čermáková v Roztokách zaznamenala aktivní znalost u všech dotázaných ve všech generacích.¹⁷⁰ Ve Studenci tře a v Horní Branné všichni dotázaní uvedli, že pojmenování znají, většina i aktivně. Ovšem vysvětlení náležitého významu bylo zaznamenáno pouze jednou. Tři informátoři z Horní Branné a jeden ze Studence adjektivem označují *zlého člověka*. Jeden respondent z Horní Branné uvedl, že slovo používá ve významu hravý. Pouze respondent ze Studence zná výraz ve významu *tuhý*. Ostatní dotázaní význam neuvěřli.

¹⁷⁰ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 82.

3.3.28. Křunda

K výrazu *křunda* ve významu stará bota J. Bachmannová ve Slovníku podkrkonošského nářečí uvádí ekvivalenty *šúta* s rodovou variantou *šút*.

Respondenti měli v dotazníku označit jednu z možností *neznám – znám, ale nepoužívám – používám*. Z našeho dotazování vyplynulo, že v mladé generaci se již pojem téměř nepoužívá. Výzkum ukázal, že výraz v mluvě mládeže velmi rychle zaniká. Většina (90,7 %) dotázaných výraz nezná.

Devět (9,3 %) studentů v dotazníku uvedlo, že výraz zná pasivně. Jednalo se o respondenty z Vrchlabí (4), Jilemnice (1), Špindlerova Mlýna (1), Benecka (1), Studence (1), Mrklova (1) a Rudníku (1). Sedm z nich vysvětlilo význam slov. Pouze dvě odpovědi můžeme pokládat za správné. Další vysvětlení, která jsme zaznamenali (*sranda, led, křupan*), význam nářečního slova *křunda* posouvají.

Na základě zkušeností rodilé mluvčí můžeme potvrdit, že se v běžné mluvě mládeže s výrazem nesetkáváme. Občas ho však zaznamenáme u střední a starší generace. Pro ukázkou uvádíme výpověď ženy ze střední generace, která hovořila se svým synem: „*Musíme Ti koupit nové pantofle, v těchhlech starejch úplně křundáš.*“

3.3.29. Květináč

Pro nádobu, která slouží k pěstování květin, se používá výraz *květináč*, který se do nářečí dostává ze spisovného jazyka. V oblasti východních Čech a na západě Moravy byl zaznamenán ve vyšší míře. Více se objevuje v mluvě mládeže především ve městech. Většina výrazů vznikla derivací od základů *květ- / kvít -*, z nichž nejvíce se používá varianta *květník*. Běžný je zejména v jihozápadních Čechách, charakteristický je také pro menší oblast severních Čech, do které patří i námi sledované lokality.¹⁷¹ Pro ojedinělé lokality v Podkrkonoší jazykový atlas uvádí také výraz *(v)okrouhlík*, ten jsme podle předpokladů v průzkumu nezaznamenali.

Označení *květník* v dotazníku uvedlo pět (5,2 %) studentů z Jilemnice, Vrchlabí, Špindlerova Mlýna, Benecka a Víchové. Trochu překvapivě se zpravidla jedná o respondenty z měst a navíc u třech z nich alespoň jeden rodič pochází z jiného kraje.

¹⁷¹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 298.

3.3.30. Kynout

Severovýchodočeský nářeční výraz *vzcházet* vedle spisovného *kynout* je jeden ze čtyř základních lexémů označující jeden význam (moravské *kysat* a slezské *rušat*).¹⁷² Přes zřetelné hranice rozdílných výrazů zaznamenává jazykový atlas nárůst verba *kynout*. Zasahuje nejenom téměř celé Čechy, ale proniká i na Moravu, zejména do měst.

V dotazníku měli informátoři doplnit vhodný výraz do věty: *Maminka zadělala vánočky. Těsto už začíná ____*. V materiálech získaných od reprezentantů mladé generace nikdo neuvedl oblastní variantu *vzcházet*. Spisovná podoba *kynout* tak zřejmě do oblasti severovýchodní nářeční skupiny pronikla důsledně. Spisovné pojmenování uvedlo devadesát čtyři (98,9 %) respondentů, jednou jsme zaznamenali hláskovou variantu *nakypovat*. Domníváme se, že se jedná pouze o ojedinělý výskyt tohoto pojmenování. Výraz neuvádí jazykový atlas ani J. Bachmannová. U dvou respondentů jsme zaznamenali slovo *píct*, jehož význam výrazu *kynout* neodpovídá, proto tyto odpovědi pokládáme za nenáležitě.

Přestože si sami ještě vzpomínáme na rady babičky a maminky: „*Do kvásku se nesmí dostat sůl, jinak nevzejde.*“ Dříve typický výraz používaný v severovýchodních Čechách podle zjištění z povědomí mladé generace již téměř zcela vymizel.

3.3.31. Les

Dnes běžné pojmenování *les* vystřídalo dříve obvyklé nářeční ekvivalenty *háj* a slovácký *hora*. Na některých územích se dnes užívají jako dublety. Výraz *háj* je charakteristický pro Podkrkonoší a Podještědí, ale také v severozápadní části nářečí středočeského, dále v okolí Litomyšle a Uherského Brodu na Moravě.¹⁷³

Výraz *les* se ukázal jako velmi málo frekventovaný. V dotazníku byl do věty: *Často chodíme na houby do ____* uveden většinou (95 %) dotázaných. Podstatné pro náš výzkum bylo zjištění, že regionalismus *háj* ještě uvedlo pět dotázaných. Zdá se, že výraz zcela nezanikl ve sledované oblasti na Jilemnicku. Jednalo se o čtyři respondenty z Jilemnice a jednoho z nedaleké Víchové nad Jizerou.

¹⁷² Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 258.

¹⁷³ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 180.

3.3.32. Lupikovat

Nářeční sloveso *lupikovat* odpovídá spisovnému výrazu uhánět. Výraz je málo frekventovaný. Jeho výskyt jsme zaznamenali pouze ojediněle. Postavení na periférii běžné slovní zásoby předpokládají také J. Jodas i M. Čermáková.¹⁷⁴ V našem průzkumu celkově šest (6,1 %) respondentů uvedlo, že výraz znají. Jedná se o informátory z Vrchlabí (3), Špindlerova Mlýna (1), Poniklé (1) a Rudníku (1).

Vysvětlení pojmenování zaznamenali tři respondenti. Pouze informátor z Poniklé uvedl odpovídající význam *rychle jít*. Za nesprávné pokládáme vysvětlení s negativním příznakem (*zlobit, krást*).

3.3.33. Močůvka

Močůvka je zkvašená směs naředěných výkalů hospodářských zvířat, které se v zemědělství užívá jako přirozeného hnojiva.¹⁷⁵ Užívané ekvivalenty jsou odvozovány od základů *moč-*, *hnoj-* a *louž-*.

V naší práci jsme se zaměřili na zjištění poměru používání výrazů *močůvka* a *hnojnice*. *Močůvka* je vyjádření mladší, přestože se projevuje tendence tohoto slova nahrazovat výrazy původní do té míry, že pronikla do spisovné vrstvy jazyka. Označení *hnojnice* není charakteristické pouze pro region Podkrkonoší, je používáno i na jiných oblastech českého jazykového území, rozšířeno je také na jihozápadě Čech.¹⁷⁶

Výraz u mladé generace je spíše ojedinělý. Na otázku: *Používáte výraz hnojnice ve významu močůvka?*, kladně odpovědělo šest (10,2 %) dotázaných. Jednalo se o respondenty z Vrchlabí (1), z Jilemnice (1), z Mrklova (1), z Mříčné (1) a ze Studence (1). Devadesát dva (89 %) respondentů zápornou odpovědí potvrzují, že starší název je vytlačován výrazem spisovným.

¹⁷⁴ Jodas, J. – Čermáková, M.: Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší. In *Linguistica* 4. Ostrava 2004, s. 127.

¹⁷⁵ Český jazykový atlas 3, Praha 1999, s. 426.

¹⁷⁶ Tamtéž.

3.3.34. Mýt

Pro vyjádření činnosti, kdy se něco čistí vodou, se vedle slova mýt vyskytují podoby předponové *umývat*, *pomývat* a *omývat*. Charakteristické pro východní Čechy a velkou část Moravy je slovo *umývat*. V podkrkonošském nářečném pásu (dále také na Náchodsku a zřídka na Zábřežsku) je jako dubleta doložena *omývat*.¹⁷⁷

V dotazníku doplňovali užívaný tvar do věty: *Už sis ___ myl ruce?* Nejfrekventovanější je forma s předponou *-u*, především v městském prostředí ve Vrchlabí. Hojně se uplatňuje také dubletní tvar *omývat*. Poměrně dost jsou doložené v prostředí venkovském. V Jilemnici dokonce byly obě varianty zjištěny jako rovnocenné (s protetickým *v-* i bez proteze). Podobně se výsledky jeví také na Benecku. Ve Špindlerově Mlýně byla zaznamenaná pouze podoba oblastní.

lokalita	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
umyl	18	81,8	10	47,6	20	66,7
(v)omyl	4	18,2	11	52,4	10	33,3
Celkem	22	100	21	100	30	100

3.3.35. Nacamranej

Nacamranej je expresivní pojmenování, které označuje velmi opilého člověka. I u mládeže je toto vyjádření poměrně frekventovaně užívané. Získané údaje v našem zkoumání potvrzují také výsledky J. Jodase a M. Čermákové. Ti předpokládají, že se jedná o pojem obecně známý.¹⁷⁸

Přes šedesát pět procent dotázaných výraz zná aktivně či pasivně. Třicet pět respondentů (35,7 %) uvedlo, že pojem *nacamranej* užívá, dalších třicet dotázaných (30,6 %) ho zná pasivně. V městském prostředí výraz používá kolem poloviny respondentů. Ve venkovských lokalitách byla sice hodnota zaznamenaná nižší, o to více studentů ovšem uvedlo znalost pasivní. Ve Špindlerově Mlýně i na Benecku odpovědi kolísají mezi znalostí a neznalostí pojmu.

¹⁷⁷ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 281, 283.

¹⁷⁸ Jodas, J. – Čermáková, M.: Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší. In *Linguistica* 4. Ostrava 2004, s. 127.

Nacamranej	neznám		znám		užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	8	32	5	20	12	48	25	100
Jilemnice	7	31,8	4	18,2	11	50	22	100
Okolí	9	26,5	16	47,1	9	26,4	34	100

Nacamranej	neznám		znám		užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Špindl. Mlýn	3	50	0	0	3	50	6	100
Benecko	2	33,3	3	50	1	16,7	6	100
Nová Paka	1	50	1	50	0	0	2	100

Význam slova uvedla většina těch, kteří význam znají aktivně či pasivně. Nejčastěji respondenti vysvětlovali význam výrazu odpovídajícími synonymy: *opilý* (24), *opilej* (11), *napitý/-ej* (2), *(v)ožralej* (5), *nalitej* (2), *přiopilý*. Zaznamenali jsme také vysvětlení, jejichž primární význam je odlišný od významu náležitého. Ojediněle respondenti k vysvětlení použili výrazy: *nafňukanej* (1), *rozbrečenej* (1), *vlezlej* (1). Dva informátoři (jeden z jilemnického, druhý z vrchlabského gymnázia) výrazem *nacamraný* označili člověka společensky unaveného. Dotazníková metoda nám neumožnila zjistit, zda vysvětlení souvisí se stavem člověka po nadměrném požití alkoholu, proto je pokládáme jako nenáležité.

3.3.36. Pelouch

Pelouch je nářeční pojem, který odpovídá spisovnému výrazu postel, někdy také peřina. Jde o nářeční výraz málo frekventovaný. Informátoři zpravidla výraz neznají (11,3 %). Míru znalosti jsme zjišťovali pomocí rozlišovacích stupňů neznám – znám, ale nepoužívám – používám. Výraz je zřejmě v určité míře zachován ve Vrchlabí, na Benecku a na Jilemnicku. Pasivní znalost uvedli studenti ve zmíněných lokalitách v počtu: Vrchlabí (1), z Jilemnice (3), z Benecka (2) a na Jilemnicku (1). Pět respondentů zaznamenalo, že slovo používá: z Vrchlabí (3), z Benecka (1) a z Jilemnicka (1).

3.3.37. Pelušina

Pelušina je nářeční výraz pro peřinu. Stejně jako u předchozího pojmu i toto slovo výrazně ustupuje. Neznalost tohoto pojmenování uvedlo 11,3 % studentů.

Tři dotázaní z Vrchlabí (1), z Jilemnice (1) a z Benecka (1) uvedli, že výraz používají, jiných sedm zná slovo pasivně. Jedná se o respondenty z Vrchlabí (1), z Jilemnice (2), z Benecka (1), ze Studence (1), z Bukoviny (1) a z Mrklova (1).

Dva respondenti znají výraz *pelušina* ve významu postel. Čtyři *pelušinou* nazývají staré auto. Ostatní dotázaní význam nevedli.

Pro porovnání znalosti obou nářečních výrazů uvádíme následující tabulku:

	<i>neznám</i>		<i>znám</i>		<i>Užívám</i>	
	Pelouch	Pelušina	Pelouch	Pelušina	Pelouch	Pelušina
Vrchlabí	21	23	1	1	3	1
Jilemnice	19	19	3	2	0	1
Okolí	32	30	1	4	1	0
Špindlerův Mlýn	6	5	0	0	0	1
Benecko	3	4	2	1	1	1
Nová Paka	2	2	0	0	0	0
Celkem	83	83	7	8	5	4

3.3.38. Pěšinka ve vlasech

Pro pěšinku ve vlasech, kterou si češou dívky a ženy, se v nářečích objevují výrazy, které vznikly metaforicky. Pro východní Čechy je charakteristické pojmenování *stezička*. V severovýchodočeské jazykové oblasti se objevuje přenesené pojmenování *cestička* vedle výrazů *cesta* a *pěšinka*. Tento pojem se kromě okrajových lokalit na severovýchodě Čech vyskytuje také na Brněnsku a na některých místech na východě jazykové oblasti. Tento výraz byl někdy rozlišován významově. Jednak je to *pěšinka*, která se česala po straně, výrazy *potec* a *vývoz* jsou označeními pro pěšinku učesanou uprostřed hlavy. Jindy se *cestička* používá u mužů a *poutec* u žen.¹⁷⁹

Výzkum potvrdil naši domněnku, že výraz *cestička* se ve sledovaných lokalitách již neužívá. Nezaznamenali jsme ani východočeský pojem *stezička*. Jako jediné náležité pojmenování byl frekventovaný spisovný výraz *pěšinka*, který celkem použilo sedmdesát čtyři (76,3 %) informátorů. Ostatní zaznamenané výrazy jsou ojedinělé a žádný z nich nelze pokládat za správný.

¹⁷⁹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 124.

3.3.39. Pinta

Pinta je nářeční výraz, který byl převzat z němčiny. Je variantou pro pás či vázanku.¹⁸⁰ Studenti měli v dotazníku označit, zda výraz *pinta* *neznají – znají, ale nepoužívají – neznají* a napsat význam slova. Výraz *pinta* ve významu kravata jsme nezaregistrovali u žádného z dotázaných. Téměř šedesát procent dotázaných sice uvedlo, že výraz zná, popřípadě aktivně používá ve významu objemové jednotky. Výsledky získané písemnou metodou se nám potvrdili také doplňujícím přímým dotazováním dalších informátorů. Mluví mladé generace již výraz *pinta* ve významu kravata neznají.

3.3.40. Plachta

Slovo *plachta* se nářečně používá ve významu prostěradlo. Používá se zejména na velkém území Moravy, ale také na Jindřichohradecku a na okraji severovýchodočeské jazykové oblasti.¹⁸¹

Znalost tohoto výrazu je již velmi ojedinělá. V průzkumu respondenti odpovídali na otázku, zda tento pojem znají. Kladná odpověď byla zaznamenána třemi respondenty z Jilemnice, Vrchlabí a Benecka.

3.3.41. Podyma

Zabývali jsme se výrazem *podyma*, který označuje hustou mlhu. M. Čermáková v diplomové práci zaznamenala, že zástupci z mladé generace v obci Roztoky výraz neznají.¹⁸² Také J. Jodas se ve svém příspěvku domnívá, že slovo je dnes již zřejmě na periferii podkrkonošské slovní zásoby. Jejich hypotézu v podstatě potvrzují také výsledky našeho průzkumu.

Přes třicet procent respondentů uvedlo, že výraz zná nebo používá. Z nich sedmnáct (19 %) výraz používá. Jednalo se o respondenty z Jilemnice (1), Vrchlabí (1), Vítkovic (1), Víchové nad Jizerou (1), Mrklova (1), Horní Branné (1), Studence (1), Martinic v Krkonoších (1). Dalších jedenáct (12,4 %) slovo zná, ale nepoužívá. Pasivní znalost jsme zaznamenali u informátorů z Vrchlabí (1), Jilemnice (1), Benecka (1), Víchové (1), Poniklé (1) a Lánova (1). Závěry analýzy dotazníků ukazují, že výraz nezná celkově

¹⁸⁰ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 264.

¹⁸¹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 312.

¹⁸² Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 83.

šedesát sedm (68,6 %) informátorů. Ve Vrchlabí je míra neznalosti téměř o dvacet procent vyšší než v Jilemnici a ve venkovských lokalitách.

Podyma	<i>Neznám</i>		<i>Znám, nepouž.</i>		<i>Užívám</i>		<i>Celkem</i>	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	20	80	1	4	4	16	25	100
Jilemnice	14	63,7	3	13,6	5	22,7	22	100
Okolí	22	64,7	4	11,8	8	23,5	34	100

Ve Špindlerově Mlýně a v Nové Pace nářeční výraz nezná nikdo z dotázaných. Na Benecku tři respondenti uvedli, že výraz znají pasivně.

Význam vysvětlilo šestnáct dotázaných. Respondenti zpravidla uváděli náležitá vysvětlení, tedy věděli, že se jedná o pojmenování mlhy. Opakovaně jsme zaznamenali význam s deminutivním příznakem: *jemný opar, trochu zataženo; mlhavý opar*, ale také výrazy s obecnějším významem: *zataženo, ošklivo*.

3.3.42. Pomočit se x podojit se

Respondenti měli v dotazníku zodpovědět otázku: *Používáte výraz podojit se ve významu pomočit se?* Kladně odpovědělo osmnáct (19,4 %) dotázaných. Jednalo se o studenty z Vrchlabí (6) z Jilemnice (4), z Benecka (1), z Nové Paky (1), z Horní Branné (1), ze Studence (1), z Černého Dolu (1), z Mřičné (1), z Poniklé (1) a z Rudníku (1).

3.3.43. Prostovlasý

Člověk, který jde ven bez pokrývky hlavy je označován buď víceslovným pojmenováním, např. *s holou hlavou*, objevující se také v Podkrkonoší, nebo adjektivními výrazy jednoslovnými. *Prostovlasý* je výraz spisovný. Označení *holohlavý* se objevuje na úzkém jazykovém území od Semilsku po Náchodsko, dále občas také na Plzeňsku a Manetínsku.¹⁸³

Pro doplnění ve větě: *Když máš mokré vlasy, nechod' ven (jaký) _____* respondenti v dotazníku užili rozmanitých výrazů (*mokré, neosušené, neustrojený, jako hejsek* apod.). Nářeční předložkové spojení *s holou hlavou* uvedli tři (3,1 %) respondenti, dva

¹⁸³ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 128.

z Vrchlabí a jeden z Benecka. Vedle toho adjektivní výraz *holohlavý* zaznamenali dva informátoři z Rudníku a z Horní Branné, tedy z venkovských lokalit. Vedle těchto označení devět (9,3 %) studentů doplnilo výraz *vlasatý*, který zasahuje široký pás táhnoucí se od severních Čech k západní polovině Moravy, nikoli však Podkrkonoší.¹⁸⁴ Jednalo se o městské i venkovské prostředí: Vrchlabí (3), Jilemnice (1), Bukovina (1), Černý Důl (1), Dolní Kalná (1), Rudník (1) a Studenec (1). Spojení bez čepice se častěji jako dubleta vyskytuje v jihozápadní polovině Čech a v několika dalších lokalitách od sledovaného území, až na ojedinělou výjimku (Bílá Třemešná), poměrně vzdálených.¹⁸⁵ Přesto ho uvedlo osm dotázaných z Jilemnice (matka pochází z Kutné Hory), Benecka (1), Horní Branné (1), Libštátu (1), Nové Paky (1), Rokytnice nad Jizerou (1), Studence (1) a Víchové (1).

3.3.44. Přífrcnutej

Přídavné jméno *přífrcnutej* je expresivním atributem pro člověka, který je nápadný svým oblečením, zpravidla je okolím považované jako nevkusné. M. Čermáková uvádí zachování výrazu i u mladé generace s tím, že někteří používají slovo ve významu *zkrášlený(á)* (např. nalíčená).¹⁸⁶

Pojem je stále poměrně frekventovaný, často v posunutém významu. Téměř u poloviny dotázaných (49,5%) jsme zjistili, že výraz neznají, třicet jedna respondentů (29,9%) uvedlo, že výraz zná pasivně a dalších osmnáct respondentů, že slovo používá (20,6%). Výsledky se ukázaly ve venkovském i městském prostředí jako vyrovnané. Ve Vrchlabí se znalost pojmenování jeví o trochu vyšší než v Jilemnici nebo na venkově.

Přífrcnutej	Neznám		Znám		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	11	44	9	36	5	20	25	100
Jilemnice	11	50	6	27,3	5	22,7	22	100
Okolí	16	48,5	11	33,3	7	21,2	33	100

Výraz je zřejmě málo frekventovaný na Benecku. Pět respondentů z šesti pojem nezná. Ve Špindlerově Mlýně polovina dotázaných zaznamenala, že výraz zná pasivně.

¹⁸⁴ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 129-130.

¹⁸⁵ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 128-129.

¹⁸⁶ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 85.

Respondenti vysvětlovali obsah slova i ekvivalenty, které neoznačují pouze člověka nevhodně (nevkusně) obléknutého. Hojně byl zastoupen také význam lehce *opilej* (kolem 40 %), ojediněle také přidáný k něčemu (*exp.*) a také v jednom případě byl výraz zaznamenán jako označení člověka s mírným mentálním postižením *příbbllej*.

3.3.45. Púla

Výraz se v severočeských nářečích používá pro vyjádření času, např. budu tam *o půle* (ve smyslu o půl jedné, druhé, třetí apod.). Vysokou frekvenci zaznamenala v okolí Chrudimi R. Habalová (kolem šedesáti procent).

Slovo má silné postavení také v námi sledované oblasti. Respondenti v dotazníku odpovídali na otázku, zda pojem v nářečním významu používají. Z celkového počtu pouze tři (3,1 %) dotázaní (dva z Jilemnice a jeden z obce Martinice) odpověděli záporně.

3.3.46. Ramplovat

Výraz *ramplovat* znamená buď bouchat, tlouci, nebo hřmět tak, že se s něčím rachotí.

M. Čermáková tento výraz zaznamenala jako běžně užívaný (všichni respondenti slovo znají).¹⁸⁷ Naopak náš průzkum ukázal, že znalost a užívání u tohoto slova je podstatně menší. I přesto zastoupení těch, kteří pojem znají aktivně nebo pasivně, je poměrně vysoké (60,8 %). Dvacet osm informátorů (28,9 %) výraz zná, ale nepoužívá, dalších deset (10,3 %) slovo užívá. Jednalo se o respondenty z Vrchlabí (3), z Jilemnice (4) a Nové Paky (1), z Peřimova (1), z Víchové nad Jizerou (1) a z Vysokého nad Jizerou (1). Frekvence jednotlivých možností *neznám – znám, ale nepoužívám – užívám* je ve venkovských i městských lokalitách vyrovnaná.

Ramplovat	<i>Neznám</i>		<i>Znám, nepouž.</i>		<i>Užívám</i>		<i>Celkem</i>	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	15	60	6	24	4	16	25	100
Jilemnice	13	59,1	5	22,7	4	18,2	22	100
Okolí	20	62,5	9	28,1	3	9,4	32	100

¹⁸⁷ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 85-86.

Výsledky porovnááme také v horských lokalitách. Přestože máme údaje od omezeného počtu respondentů, je možné předpokládat, že na Benecku je výraz zachován ve větší míře než ve Špindlerově Mlýně. Většina studentů z Benecka uvedla, že výraz zná pasivně.

Ramplovat	<i>Neznám</i>		<i>Znám,nepouž.</i>		<i>Užívám</i>		<i>Celkem</i>	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Špindl. Mlýn	2	40	3	60	-	-	5	100
Benecko	1	16,7	5	83,3	-	-	6	100
Nová Paka	1	50	-	-	1	50	11	100

M. Čermáková u všech osmi informátorů ze tří generací v Roztokách u Jilemnice zaznamenala, že výraz znají. Sedm z nich uvedlo, že výraz používá, jeden uvedl znalost pasivní. Její výsledky ukazují na velkou míru zachování nářečního výrazu ve sledovaném venkovském prostředí. Pro srovnání uvádíme porovnání údajů získaných od informátorů z obcí Horní Branná a Roztoky:

Ramplovat	<i>Neznám</i>		<i>Znám,nepouž.</i>		<i>Užívám</i>		<i>Celkem</i>	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Roztoky	-	-	1	25	3	75	4	100
H. Branná	3	60	2	40	-	-	-	100
Studeneč	2	50	2	50	-	-	-	100

Studenti vysvětlovali význam slovesy: *hlučet, dělat hluk (rámus), rachotit, bouchat; bouřit, buráčet, bubnovat (na střeche), lomcovat, hýbat s něčím*. Všechny pokládáme za správné.

3.3.47. Roscapenej

Nářeční výraz *roscapenej (rochcapenej)* má dva významy. Jednak se tak nazývá dokořán otevřené okno, dveře, nebo se adjektivum používá k vyjádření vlastnosti člověka, která se chová neukázněně. Podle výsledků M. Čermákové se výraz běžně používá.

Na základě průzkumu lze předpokládat, že slovo je na námi sledovaném jazykovém území frekventované u většiny mluvčích (přes devadesát procent). Pouze čtyři (4,1%) respondenti napsali, že výraz neznají. Jednalo se o informátory z Vrchlabí (2), Lánova (1)

a z Víchové (1). Dvacet pět (25,5 %) dotázaných uvedlo pasivní znalost a šedesát devět (70,4 %) uživatelů jazyka, že slovo v běžné řeči používá.

V Jilemnici a ve Vrchlabí výraz jako součást aktivní slovní zásoby uvedlo přes sedmdesát studentů. Ve venkovských lokalitách byla zaznamenána míra užívání menší. Ovšem pasivní znalost v obcích v porovnání s Vrchlabím je naopak o více než deset procent vyšší. Ve Špindlerově Mlýně, na Benecku a v Nové Pace všichni dotázaní uvedli, že výraz používají.

Rochapenej	<i>Neznám</i>		<i>Znám,nepouž.</i>		<i>Užívám</i>		<i>Celkem</i>	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	2	8	5	20	18	72	25	100
Jilemnice	0	0	6	27,3	16	72,7	22	100
Okolí	3	9,4	10	31,2	19	59,4	32	100

V dotazníku význam zaznamenala většina respondentů. Informátoři nejčastěji uváděli synonymum rozmazlený (60). A dále adjektiva podobného významu: např. *nevychovaný* (5), *rozjívený*, *rozjetý* (ve významu neukázněný), *dále vlezlý*, *roztáhnutý*, *rozvalený* (3). Většinou pojmenování vystihovala nevhodné chování dítěte. Nezaznamenali jsme ale vysvětlení významu otevřený dokořán. Sami jsme při sledování běžně mluvené řeči slyšeli výpověď osmadvacetiletého mluvčího: „Je tady nějaká zima. Není se čemu divit, když jsou všechny vokna roscapený.“ Běžně se však sami s pojmenováním v tomto významu nesetkáváme. Údaje zaznamenané v tabulce sice vypovídají o užívání výrazu, ovšem pouze ve významu záporného chování člověka (dítěte). Význam otevřený dokořán se neuplatňuje.

3.3.48. Slíva

Český jazykový atlas vymezuje heslo slíva v podstatě pro celé území severovýchodočeské oblasti jako dubletu k pojmu *švestka* užívaného v celých Čechách. Ve slezské nářeční skupině se slíva vyděluje jako izolovaný pojem, na východě Slezska s podobou *slivka*. V moravských nářečích pro označení modrého plodu jazykový atlas uvádí pojmy kadrátka, variantu kadrátka a trnka. Poslední zmiňovaný výraz je doložený především na východě Moravy. *Slíva* je původní pojmenování pro všechny druhy švestek.

Později se v některých regionech vydělilo jenom pro některé odrůdy. Pouze v severovýchodočeských nářečích zůstalo označení pro *švestky* všech druhů.¹⁸⁸

Při analýze našich dotazníků jsme zaznamenali vysokou znalost pojmenování plodu *slíva*, zejména pasivní, ale také aktivní. Padesát tři studentů (54,6 %) slovo zná, ale nepoužívá, u třiceti pěti (36,08%) dotázaných podle údajů výraz patří do jejich aktivní slovní zásoby. Pouze devět respondentů (9,3 %) uvedlo, že výraz neznají. V městských i venkovských lokalitách je poměr *znám – neznám vyrovnaný*. Rozdíly byly zaznamenány pouze mezi aktivní a pasivní znalostí, které při použití dotazníkové metody nemusejí být zcela objektivní.

Slíva	Neznám		Znám, nepouž.		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	2	8,3	14	58,3	8	33,4	24	100
Jilemnice	2	9,5	8	38,1	11	52,4	21	100
Okolí	2	5,7	21	60	12	34,3	35	100

Také ve Špindlerově Mlýně a na Benecku většina dotázaných výraz zná.

Slíva	Neznám		Znám, nepouž.		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Špindl. Mlýn	1	16,7	4	66,6	1	16,7	6	100
Benecko	1	16,7	3	50	2	33,3	6	100

Význam zaznamenalo téměř sedmdesát procent dotázaných. Většina význam vysvětlila spisovným výrazem *švestka*. Tři respondenti uvedli, že pojem *slíva* znají ve významu *slivovice* (3). Jeden dotázaný uvedl jiný druh ovoce. Pojem zná ve významu *bluma*. Tři respondenti provedli vysvětlení pouze obecné. Vědí, že *slíva* je strom, konkrétněji ho nespécifikovali. Další zaznamenaná vysvětlení označují člověka po nadměrném požití alkoholu: *ožrala* (1), *na kaši* (1), *opilej* (3), které nepokládáme za náležité.

¹⁸⁸ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 52.

3.3.49. Strouha x struha

Kvantitativní odlišnost obou lexémů dle Českého jazykového atlasu rozděluje izoglosa od severu Čech k jihu. V severovýchodočeských a v západní polovině středočeských nářečí společně s jazykovým územím Moravy a Slezska. Podoba *struha* nemusí být primární, je dokladem moravské krátkosti.¹⁸⁹

V dotazníku měli respondenti zakroužkovat jednu z možností: *Přeskočil přes potok / strouhu / struhu*. Předpokládali jsme, že výrazy *struha* a *strouha* mladou generací již nejsou používány. Zjišťovali jsme proto, jaký počet respondentů výraz zná.

Osmdesát dva (83,7 %) studentů zvolilo první nabízenou možnost *potok*. Výraz *strouha* označilo patnáct (15,3 %) informátorů z Vrchlabí (4), Špindlerova Mlýna (2), Jilemnice (1), Benecka (1), z Horní Branné (1), ze Studence (1), z Dolní Kalné (1), z Libštátu (1), z Martinic (1), z Peřimova (1) a z Vítkovic (1). Zkrácenou nářeční variantu *struha*, která je v jazykovém atlase zaznamenaná jako podoba vyskytující se v severovýchodočeských dialektech, byla zaznamenána pouze u jednoho respondenta z Vrchlabí. Podle dosažených výsledků je možné předpokládat, že varianty *strouha* a *struha* jsou v mluvě mladé generace výrazy značně okrajovými.

3.3.50. Suchý strom

Nářeční pojmenování, která označují uschlý, ale stále ještě stojící strom, se odlišují buď rodem, nebo slovtvornými rozdíly. Pro severovýchodočeskou nářeční podskupinu, podobně jako na okraji západních Čech se používá výraz *souš* jako femininum. V Podkrkonoší se *souš* používá jako maskulinum.¹⁹⁰

Součástí dotazníku byl dotaz, kterým se zjišťovalo, jakým výrazem dotázaní označují suchý strom. Nářečním pojmem charakteristickým pro sledovanou oblast neodpověděl nikdo z dotázaných. V nejvíce odpovědích bylo zaznamenáno běžně rozšířené a zeměpisně jasně neohraničené pojmenování *souška*. Celkově tento výraz uvedlo třicet devět (40,2 %) respondentů. Dalších šest (6,2 %) odpovědělo slovem *sušina*. Čtyři (4,1 %) studenti uvedli slovo *pahejl/pahýl*. Samostatně jsme zaznamenali výrazy *soušek*, *suška*, které jsou variantami výše zmiňovaných výrazů, a dále slova *chrastí*, *sochor* a *roští*.

¹⁸⁹ Český jazykový atlas 5, Praha 2002, s. 246.

¹⁹⁰ Český jazykový atlas 2. Praha 1992, s. 202.

3.3.51. Svrchnice

Svrchnice je severovýchodočeský výraz označující pěřovou přikrývku (pěřinu). Dřívě se používala jako protikladné pojmenování spodnice (spodní pěřina).¹⁹¹ Pojem mladá generace již zřejmě nepoužívá. Respondenti měli odpovědět na otázku: *Používáte výraz svrchnice ve významu pěřina?* Kladnou odpověď nevedl nikdo z dotázaných.

3.3.52. Šálko

Zjišťovali jsme, zda mladá generace užívá u výrazu *šála* podobu neutralizovaného deminutiva. M. Čermáková zaznamenala, že se tento jev udržuje zejména u střední a starší generace (více než 60 %), ale i u generace mladé (40 %).¹⁹²

Od respondentů se očekávalo doplnění slova v příslušném tvaru ve větě: *Venku mrzne. Vem si čepici, rukavice a ____.* Deminutivní neutralizovanou podobu *šálka* uvedl jeden respondent z Vrchlabí, stejně jako variantu *šálko*. Další dotazovaní uvedli výrazy: *šála/šálo* (88,7%) – druhou variantu jsme zaznamenali u dotázaných ze Studence (2) a z Jilemnice (1). Označení *šál* doplnil jeden respondent z Lánova.

3.3.53. Šidítko

Kromě lexikálních rozdílů se jednotlivé výrazy, které označují dětské šidítko, odlišují slovotvorně a hláskoslovně. Zpravidla se v jednotlivých oblastech používá více pojmenování. Námi sledované oblasti je součástí širšího území, kde se užívá slovo *dudák* jako dubleta k základní české variantě *dudlák*.¹⁹³

Užívaný výraz respondenti v dotazníku doplňovali do věty: *Miminko břečí, protože mu z pusy vypadl ____.* Jako nejfrekventovanější jsme podle očekávání zaznamenali výraz *dudlák*, který uvedlo osmdesát jedna (83,5 %) respondentů. I přesto oblastní výraz *dudák* použilo devět (9,3 %) dotázaných. Je tedy zřejmé, že tento jev stále v mládeži přetrvává, přestože pouze v malé míře. Nejedná se pouze o informátory z venkovského prostředí a prostředí méně nivelizovaných. Byl uveden respondenty z Vrchlabí (3), Jilemnice (1), Benecka (1), Černého Dolu (1), Peřimova (1), Poniklé (1) a Rudníku (1). Další zaznamenané výrazy jsou pouze dalšími odvozeninami od základu

¹⁹¹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 314.

¹⁹² Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s.79.

¹⁹³ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 104.

dud(l)-: dudlajs, dudík, dudek, dudl, dudounek. Český jazykový atlas tyto varianty neuvádí.

3.3.54. Šlukat

Sloveso *šlukat* je nářeční variantou spisovného výrazu *škytat*. Pojmenování *šlukačka* se někdy používá jako dubleta slova *škytavka*.

Studenti, zaměňovali dva možné významy, nářeční *šlukat* ve smyslu *škytat* a tvarovou variantou hovorového slova *šlukovat*, tedy polykat kouř při kouření. Ani v uvedeném významovém posunu třicet sedm (39,4 %) respondentů obsah slova nezná, dalších třicet tři (35,1 %) jeden z možných významů zná pasivně a dvacet čtyři (25,5 %) dotázaných uvedlo, že slovo užívají aktivně. Na základě těch, kteří uvedli význam, vyplývá, že pojem je u mládeže chápán zejména v souvislosti s kouřením, nikoli jako nářeční.

3.3.55. Špláchanec

Šplách či *špláchanec* jsou nářeční výrazy, které pojmenovávají silný déšť, liják. Byly zaznamenány v podhůří Orlických hor a na Litomyšlsku.¹⁹⁴ J. Bachmannová ho uvádí také v Podkrkonošském slovníku.¹⁹⁵

Výraz je v mluvě mládeže frekventovaný. Téměř osmdesát procent dotázaných zaznamenalo, že pojmenování *špláchanec* zná. Z nich třicet sedm (38,2 %) výraz používá a třicet devět (40,2 %) uvedlo znalost pasivní. Zbylých dvacet jedna studentů (21,6 %) pojem nezná. Jedná se o informátory z Vrchlabí (6), z Jilemnice (4), ze Špindlerova Mlýna (2), z Benecka (1) a dále z Lánova (1), z Libštátu (1), z Martinic (1), z Rokytnice nad Jizerou (1), ze Studence (1) a z Vítkovic (1).

Z uvedené tabulky vyplývá, že výsledky zaznamenané v Jilemnici a ve venkovských lokalitách jsou vyrovnané. Ve Vrchlabí je míra užívání výrazu o něco menší.

Špláchanec	Neznám		Znám, nepouž.		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	6	24	11	44	8	32	25	100
Jilemnice	4	18,2	8	36,3	10	45,5	22	100
Okolí	6	18,2	12	36,3	15	45,5	33	100

¹⁹⁴ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 356.

¹⁹⁵ Bachmannová, J.: Podkrkonošský slovník. Praha 1998, s. 246.

3.3.56. Šubruňk

Odpadový materiál – drobné kamení, uhlí, malé kousky dřeva – se nářečně nazývá *šubruňk*, někdy také *šunt*. Expresivní výraz jsme zaznamenali u představitelky střední generace: „Takovej šubruňk nám přivezli, ani to hořet nechce.“ Naše práce je zaměřená na mluvu současné mládeže, mírou užití v této i staré generaci jsme se proto dále nezabývali.

Výsledky našeho průzkumu ukázaly, že se jedná o jev zanikající a většina mluvčích z mladé generace ho již vůbec nezná. V získaném materiálu pět dotázaných (4,2 %) uvedlo, že výraz znají pasivně. Jednalo se o informátory z Vrchlabí (1), z Jilemnice (1) a z obcí Horní Branná (1), Dolní Kalná (1) a Bukovina u Čisté (1). Jeden zástupce z Vrchlabí dokonce uvedl, že výraz používá. Jedná se však o jediný případ. Navíc respondent neuvedl význam, proto ho nepovažujeme za údaj, který je dokladem o skutečném užívání nářečního slova. Vysvětlení významu jsme zaznamenali pouze u dvou informátorů. Navíc se jedná o významy nenáležité – *nástroj*, *jemný rámus*. Význam tohoto výrazu mluvčí zřejmě neznají.

Šubruňk	Neznám		Znám, nepouž.		Užívám		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Vrchlabí	23	92	1	4	1	4	25	100
Jilemnice	20	90,9	2	8	0	0	22	100
Okolí	31	91,2	3	8,8	0	0	34	100

3.3.57. Tonda

Expresivní nářeční výraz *tonda* je označení měsíce na obloze vedle deminutivního pojmenování *puňťa*. Přestože šedesát šest (68,1 %) respondentů v dotazníku zaznamenalo, že výraz používá, uvedené významy vyvracejí, že mluvčí slovo znají jako nářeční pojem. Dotázaní slovo chápali pouze jako hypokoristikum.

Pro doplnění dotazníkové metody jsme se tázali dalších patnácti příslušníků mladé generace, v jakém významu slovo znají. Jejich odpovědi výsledky dotazníkového průzkumu potvrdily. Zjistili jsme, že výraz *tonda* ve významu měsíc se v mluvě mladé generace již nevyskytuje. Nikdo z dotázaných tento význam nezná.

3.3.58. Třepat

Vedle základní podoby *třást* (ve smyslu třást stromem) užívané na celém českém území se v severovýchodních Čechách vyskytuje výraz *klepat*.¹⁹⁶ Na poměr obou sloves jsme se tázali pomocí dotazu, kde studenti volili jednu z možností: *Klepal/ třásl jabloní tak dlouho, až všechna jablka spadla*. Oblastní výraz *klepat* je stále poměrně frekventovaný, preferuje ho celkem třicet (32,3 %) respondentů. Oblastní výraz se nejvíce uplatňuje v Jilemnici, ve Vrchlabí a ve venkovských lokalitách méně. Na venkově jsou navíc výsledky rozkolísané. Například v Horní Branné převládá výraz *klepat*, v nedalekém Studenci naopak podoba *třást*.

Na Benecku i ve Špindlerově Mlýně je uplatnění obou pojmenování poměrně vyrovnané.

Třepat	Vrchlabí		Jilemnice		Okolí	
	počet	%	počet	%	počet	%
Třásl	18	69,2	18	81,8	20	60,6
Klepal	8	30,8	4	18,2	13	39,4
Celkem	26	100	22	100	33	100

3.3.59. Vánice

Nářeční pojmenování *futeř* a *metelice* se uplatňují ve významu sněhová vánice. Výraz *metelice* je zaznamenán také pro severní oblast západočeské jazykové podskupiny, na Rakovnicku a na severu středočeského dialektu. Zasahuje až k okolí Jindřichova Hradce, Moravského Krumlova a východní část nářečí středočeského. Vedle jiných pojmenování se objevuje také na Litovelsku.¹⁹⁷

Užívané výrazy jsme v dotazníku zjišťovali pomocí otázky: *Jak pojmenujete sněhovou vánici?* Respondenti uváděli rozmanité výrazy i slovní spojení (např. *chumelenice, fujavice, čerti se tam ženěj*). Výraz *futeř* zaznamenalo pět (5,2 %) respondentů zejména z venkovského prostředí - z Benecka (2), Víchové nad Jizerou (1), Mříčné (1) a Studence (1). Označení *metelice* uvedl stejný počet (5,2 %) informátorů z Horní Branné (1), Martinic (1), Studence (1) a Víchové nad Jizerou (2). Většinou se jedná o lokality na Jilemnicku.

¹⁹⁶ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 72.

¹⁹⁷ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 364.

3.3.60. Vyfouklé vejce

S velikonočními zvyky je spojena vyfouklá skořápka vejce. Pro označení tohoto předmětu se používala různá pojmenování. „Největší oblast zabírá výraz výdumek, je běžný v sv. polovině Čech a na přilehlém Novoměstsku, jeho rozšíření na západě ohraničuje zhruba linie měst Praha – Jindřichův Hradec.“ V severovýchodních Čechách se jako dubleta objevuje hlásková varianta *výdunek*, sporadicky také podoba *výdunek*.¹⁹⁸

Součástí našeho dotazníku byla věta, do které respondenti měli doplnit jednoslovný výraz, kterým nazývají prázdná velikonoční vejce: *Na Velikonoce děti vyfouknou vejce, kterým se říká _____*.

U šedesáti osmi (70,2 %) dotázaných byla registrována podoba *vejdunek*, popřípadě její plurálová forma *vejdunky*, dvacet šest (26,8 %) respondentů uvedlo název *kraslíce*. Třemi respondenty byla zaznamenána jiná pojmenování: *pukavce* (1 %) *vyfouklíce* (1 %), *vejce* (1 %). Uvedené výrazy však neoznačují náležitý význam.

Nejpočetněji zastoupená podoba *vejdunek*, popř. plurál *vejdunky*, jsou nespisovnou variantou podob spisovných *výdumek* a *výdunek*. Další zaznamenané výrazy *kraslic* a *pukavce* souvisejí s následným využitím vyfouklého vejce. *Kraslice* je spojena s lidovou tradicí Velikonoc, *pukavec* bylo vyfouklé vejce naplněné pískem, která se dávalo na místa, kde slepice snášela vejce.

3.3.61. Zahlížet

Sloveso *mračit se* se používá téměř v celých Čechách jako základní. V severovýchodních Čechách se používá označení *škaredit se*.¹⁹⁹ My jsme zjišťovali frekvenci regionálního ekvivalentu *zahlížet*, který J. Bachmannová uvádí v Podkrkonošském slovníku.²⁰⁰ M. Čermáková zaznamenala znalost tohoto výrazu u všech zástupců z každé generace.²⁰¹ Ve východomoravských nářečích se někdy objevuje podoba *zahlédat*.²⁰²

Přestože jsme v dotaznících u respondentů zaznamenali vysokou míru znalosti tohoto pojmu, ukázalo se, dotázaní výraz používají v jiném než nářečním významu. Padesát sedm respondentů (60 %) uvedlo, že slovo samo v běžné mluvě používá, dalších dvacet

¹⁹⁸ Český jazykový atlas 3. Praha 1999, s. 514.

¹⁹⁹ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 132.

²⁰⁰ Bachmannová, J.: Podkrkonošský slovník. Praha 1998, s. 260.

²⁰¹ Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice. Olomouc 2003, s. 87.

²⁰² Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 132.

šest (27,4 %) informátorů zaznamenalo, že výraz zná, ale pouze pasivně. Z celkového počtu jedenáct dotázaných (12,6 %) výraz nezná. Jednalo se převážně o respondenty z Jilemnice a okolí z Jilemnice (3), Martinic (1), Poniklé (1), Roprachtic (1), Studence (1), Víchové (1), Vítkovic(1) a Vysokého nad Jizerou (1).

Význam vysvětlilo téměř šedesát pět procent respondentů. Ovšem význam pojmu s negativním příznakem chápe necelá třetina těch, kteří význam uvedli. Navíc většina z nich výraz zahlížet chápe jako zlý pohled, nikoli přímo pohled zamračený. Domníváme se, že někteří význam slova pouze „odhadli“ díky své jazykové kompetenci. Další významy, které informátoři uváděli – *dívat se* (do strany, někam, za sebe, na někoho), *sledovat*, *pozorovat*, *číhat*, *zajímat se pohledem o někoho* – jsou nenáležitě.

3.3.62. Zatáčka

Pojmenování koleno neoznačuje pouze část lidského těla. Jako místní název se uvádí ve významu *zatáčka*. Vznikl na základě tvarové podobnosti. V Českém jazykovém atlase je tato podoba vymezena jako charakteristická pouze pro severovýchodočeský cíp české jazykové oblasti, izolovaně ještě v ostravickém úseku.²⁰³

Respondenti v dotazníku měli ve větě: *Je tam prudká zatáčka/ koleno* zvolit variantu, kterou sami užívají. Osmdesát osm (89,8 %) studentů v dotazníku označilo spisovnou podobu. Nářeční pojmenování uvedlo deset (10,2 %) informátorů. Jednalo se o studenty z Vrchlábí (3), Jilemnice (1), Benecka (1), Víchové (1), Vysokého nad Jizerou (1), Poniklé (1), Mrklava (1) a z Martinic (1). Výzkum potvrdil naši domněnku, že výraz patří mezi zanikající nářeční jevy.

3.3.63. Žhavý x žavý

Užívaný výraz respondenti v dotazníku doplňovali do věty: *Dobře foukej, polévka je _____*. Z celkových devadesáti pěti odpovědí šedesát respondentů uvedlo, že je polévka *horká* (63,2 %), dvanáct dotázaných uvedlo adjektivum *teplá* (12,6 %), a dalších dvanáct přídavné jméno *vařící* (12,6 %). Typický výraz pro podkrkonošský region *žhavý* zaznamenalo sedm (7,4 %) dotázaných. Byli to respondenti z Vrchlábí (3), Jilemnice (3), Peřimova (1) a z Vítkovic (1). Další tři (4,2 %) uvedli jeho variantu *žavý*. Jednalo se o informátory ze Studence (2), z Vrchlábí (1) a z Jilemnice (1).

²⁰³ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 334.

4. ZÁVĚR

Cílovou skupinou našeho výzkumu, který se zabýval vybranými regionálními prvky v Podkrkonoší, byla mladá generace. Nejprve jsme se věnovali vybraným typickým severovýchodočeským oblastním znakům hláskoslovným a tvaroslovným, v další části jsme se zabývali jevy lexikálními.

Východiskem pro nás do jisté míry byly závěry nejnovějších prací, které se zabývaly mluvou (zejména mládeže) v našem regionu. M. Čermáková popisovala jazykové jevy v jedné konkrétní lokalitě průřezem všech generací. Výsledky, které zaznamenala, vypovídají o stále silné pozici nejenom jevů obecně českých, ale také jevů oblastních (severovýchodočeských). Příznakové prvky jsme srovnávali s dalšími pracemi, které se zabývaly příznakovými prvky severovýchodočeské jazykové podskupiny v konkrétních lokalitách (Dvůr Králové nad Labem, Rychnov nad Kněžnou, Nové Město nad Metují, Chrudim, Hlinsko).

V naší práci jsme se zabývali heterogenními lokalitami sledované jazykové oblasti. Zjistili jsme, že nivelizační tendence se zpravidla uplatňuje ve vyšší míře, než ukazují výsledky, které zaznamenala ve své práci M. Čermáková. Ovšem rozdíly v městském či venkovském prostředí se neuplatňují pravidelně. Výsledky ukazují, že lokality, ve kterých respondenti žijí, nejsou základními faktory, které ovlivňují poměr spisovných a obecně českých nebo nářečních variant u jednotlivých jevů. Například u třetí osoby plurálu slovesa pomluvit jsme ve venkovských lokalitách zaznamenali ve výrazně vyšší procento u spisovné podoby než ve Vrchlabí, které se ve většině případů jeví jako lokalita s nejméně zachovalými nářečními rysy, především v oblasti tvarosloví. Jazyková situace v Jilemnici je zpravidla srovnatelná s lokalitami venkovskými.

V této práci jsme zjistili, že mezi silně zastoupené jevy (první frekvenční pásmo 75 – 100 %) patří koncovka *-ej* u jmen křestních v 3. a 6. sg. životných maskulin, dále 3. os. indikativu prézenta u tvaru *bolej* a u přivlastňovacího zájmena *svůj*. Vysoká frekvence se uplatňuje v Jilemnici a ve venkovských lokalitách, ve Vrchlabí byla zaznamenána v menší míře. Z lexikálních výrazů mezi hojně užívaná slova patří: *cacnej*, *drtek*, *krutej*, *rozcapenej* a *slíva* (všechny kolem 90 % a výše). Blíže k druhému frekvenčnímu pásmu se jeví zaznamenaná frekvence u výrazu *špláchanec*.

Jako výrazy kolísající (druhé frekvenční pásmo 40 % – 75 %) byla zaznamenána koncovka *-oj* u křestních jmen v 3. a 6. sg. životných maskulin ve Vrchlabí. U jména

Franta u tvaru 7. sg. vzoru *předseda* zakončeného na *-em*. Z lexika do této skupiny řadíme výrazy: *nacamranej*, *podyma*, které se blíží hranici prvního pásma, a dále *dračky*, *ranec* (břicho).

Ze severovýchodočeských rysů se v horní hranici druhého frekvenčního pásma (40 % – 75 %) vyskytuje zakončení *-ej* v 7. sg. u feminim .

Na rozhraní druhého a třetího frekvenčního pásma (15 % – 40 %) se používají výrazy *kortouč* a *kolčava*. Mezi slabě zastoupené výrazy řadíme: *d'úče*, *drncat se* a *ramplovat*.

Nejpočetnější skupinou jsou jevy silně ustupující nebo zaniklé (páté frekvenční pásmo 0 % -15 %). Okolo deseti procent se pohybují výrazy: *dudák*, *ha(n)dra*, *chrastítko*, *žloudek*, *koleno* (ve významu zatačka), *hoch* a *hnojnice*. Kolem pěti procent a víc byla frekvence zaznamenána u slov: *fikolit (si)*, *háj*, *futeř*, *metelice*, *květník*, *ž(h)avý*. Podoby *šálko/ šálka* a *připínák* uvedli nejvíce dva informátoři. Slova *koráb*, *pinta*, *šlukat*, *šubruňk*, *tonda*, *zahlížet*, *souš (m.)*, *rulík*, *vzcházet (kynout)*, *zásmažka*?

V některých případech se ukazují značné rozdíly mezi jevy v jednotlivých mikroregionech severovýchodočeské nářeční podskupiny. Nejméně se přirozeně uplatňují zpravidla v lokalitách, které leží na hranicích s jinou jazykovou skupinou. Zejména se jedná o Chrudim a Hlinsko.

Přestože již nelze hovořit o tradičním nářečí, některé oblastní jevy, severovýchodočeské výrazy se přes silné nivelizační tendence dochovaly a poměrně hojně se uplatňují. Jen ojediněle jsou zachovány výrazy z lexika tradičně podkrkonošského.

5. Seznam literatury

- Bachmann, L.: Nářečí na Vysokomýtsku. Praha 2001.
- Bachmannová, J.: Tradiční dialekt a mluva mládeže na Železnobrodsku. In: Daneš, F. a kolektiv: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha 1997.
- Bachmannová, J.: Podkrkonošský slovník. Praha 1998.
- Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972.
- Cuřín, F. a kol.: Vývoj českého jazyka a dialektologie. Praha 1964.
- Čermáková, M.: Současný stav dialektu v rodné obci Roztoky u Jilemnice (diplomová práce). Olomouc 2003.
- Český jazykový atlas 1. Praha 1992.
- Český jazykový atlas 2. Praha 1997.
- Český jazykový atlas 3. Praha 1999.
- Český jazykový atlas 4. Praha 2002.
- Český jazykový atlas 5. Praha
- Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk (městská mluva) města Přelouče. Hradec Králové 1976.
- Dejmek, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové. Hradec Králové 1987.
- Flousek, J. a kol. Krkonoše: příroda, historie, život. Praha 2007.
- Habalová, R.: Regionálně příznakové prvky v mluvě mladé generace v Chrudimi (bakalářská práce). Olomouc 2008.
- Havel, J., Marourek, M.: Krkonoše. Olympia, Praha 1977.
- Hofmanová, B.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v Novém Městě nad Metují a jeho okolí (bakalářská práce). Olomouc 2006.
- Hubačíková, S. – Gregar, A.: Kale i kyseló aneb do sejkor jako když střílí. Hradec Králové 2007.
- Janáčková, K.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Hlinsko v Čechách (bakalářská práce). Olomouc 2007.
- Jodas, J. – Čermáková, M.: Lidová slovní zásoba z Podkrkonoší. In *Linguistica* 4. Ostrava 2004, s. 121-128.
- Jodas, J.: Ještě k lidové slovní zásobě v Podkrkonoší. In *Philologica* 91. Olomouc 2007, s. 97-102.
- Karpaš, R. a kol.: Album starých pohlednic. Liberec 2001
- Kotík, A.: Řeč lidu na Novopacku a Hořicku. Nová Paka 1912.

Krasnická, J.: K některým současným vývojovým tendencím v českých nářečích severovýchodních. SaS 32, 1971, s. 326 – 333.

Lamplotová, Z.: Současný stav dialektu v rodném městě Rychnov nad Kněžnou (diplomová práce). Olomouc 2006.

Matoušová, P.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace v městě Dvůr Králové nad Labem (bakalářská práce). Olomouc 2007.

Mejstřík, V. a kol.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha 2005.

Mluvnice čeština 2. Praha 1986.

Internetové zdroje:

www.mestojilemnice.cz/cz/jilemnice/.

www.benecko.cz/.

www.hbranna.cz/historie-obce/.

www.vichovanj.cz/?menu=historie.

www.lanov.cz/.

www.rudnik.cz/index.php?nid=680&lid=CZ&oid=24707.

www.mesta.obce.cz/mricna/vismo/dokumenty2.asp?u=10020&id_org=10020&id=2923&p1=&p2=&p3=

www.dolnikalna.cz/.

www.ponikla.cz/kojaksr5/index.php?nabidka=history/index.php.

6. Přílohy

6.1. Vzor dotazníku

Škola a třída: _____ Místo trvalého bydliště: _____

Případná místa delších pobytů (kdy, kolik let): _____

Žil některý z rodičů v jiné obci, než je vaše současné bydliště? Pokud ano, napište kde a kdy:

Matka: ano – ne

Otec: ano - ne

Vyslovuje se:

	nebo		jinak (jak?)
1. rovnou, zrovna, pravda	x	rounou, zrouna, prauda	
2. stofka, do fsi	x	stouka, do usi	
3. nahoře, dole, dcera (cera)	x	nahóře, dóle, céra	

Říká se u vás:

	nebo		jinak (jak?)
4. viděl sem vojáky, kluky	x	viděl sem vojáci, kluci	
5. mladí hoši, staří chlapi	x	mladý hoši, starý chlapi	
6. Dvořáku kluk, Dvořákova holka	x	kluk Dvořákovejch x kluk Dvořákovíc	
šel sem k Dvořákovejch	x	k Dvořákom	x k Dvořákum
7. pivo, kosa, rosa, sova	x	pívo, kůsa, růsa, sůva	
8. schovat	x	skovat	
kterej	x	kerej	

Doplňte vhodná slova (napište je ve tvaru, který užíváte doma, s kamarády...), TENTOKRÁT NEPOUŽÍVEJTE SPISOVNOU PODOBU.

1. Maminka zadělala na vánočky. Těsto už začíná _____ .
2. Včera padal sníh s deštěm, v noci mrzlo a na sněhu se udělal _____ .
3. Petr rozbil vajíčko, uvnitř byl žlutý _____ .

4. Praštil se a na hlavě má velkou _____ .
5. Anička _____, aby stihla autobus.
6. Ještě musím zahustit polévku (čím) _____ a oběd je již hotový.
7. Katka má krásné dlouhé vlasy. Maminka ji na hlavě udělal rovnou _____ a upletla jí _____ .
8. Babička má ráda květiny. Na oknech má _____ s muškáty.
9. Dědeček měl velkou zahrádku. Každý den ji musel zalévat (čím – nádoba na vodu) _____ .
10. Když jsem byla malá, chodila jsem s (nádoba) _____ pro mléko do statku.
11. Na Velikonoce děti vyfouknou vejce, kterým se říká _____ .
12. Venku už není taková zima. Je tam _____ . (teplý)
13. Jede s k _____ pro trávu.
14. Venku przne. Vem si čepici, rukavice a _____ .
15. Často chodíme na houby do _____ . Na některých místech je tak hustý, že se musíme prodírat houštím a přidržet si _____, aby nás nepraštila do tváře.
16. Jsi celý špinavý. Jdi se _____ .
17. Dobře foukej, polévka je _____ .
18. Vezmi si čepici. Když máš mokré vlasy, nechod' ven (jaký) _____ .
19. Jak jinak pojmenujete sněhovou vánici? _____
20. Jak jinak pojmenujete silný déšť? _____
21. Jak označíte suchý strom? _____
22. Jak nazvete hračku pro malé dítě? _____
23. Miminko brečí, protože mu z pusy vypadl _____ .

Zakroužkujte, co u vás platí:

Používáte výraz **plachta** ve významu prostěradlo?

Používáte výraz **svrchnice** ve významu peřina?

Používáte výraz **zejma** ve významu zima?

Používáte výraz **půla** ve významu času? Např. Sejdeme se o půle.

Používáte výraz **hoření/ horní, dolní/ dolení**. Např. Bydlí na dolním konci. Hoření nejsou doma.

Používáte výraz **hnojnice** ve významu močůvka?

Používáte výraz **podojit se** ve významu pomočit se (u dětí)?

Používáte výraz **žvejkat** ve významu klábosit?

Zakroužkujte jednu z možností:

Ráno jsem měl k snídani **kakao/ kakavo**.

Klepal/ třásl jabloni tak dlouho, až všechna jablka spadla.

Ten má ale velké **břicho/ ranec**.

Klíště/ připínák může být nebezpečné/ý.

Je tam prudká/é **zatačka/ koleno**.

Teta dělá výborný makový koláč, který posype **drobenkou/ sypánkou**.

Ten Ondra ale vyrostl. Už je z něho velký **kluk/ hoch**.

Kopal jámu a hlínu odvážel na **kolečku/ kotouči**.

Přeskočil přes **potok/ strouhu/ struhu**.

Doplňte slova (tvary slov) do vět. Nejde o spisovnou podobu jazyka, ale hovorovou (jak mluvíte doma, s kamarády, ...) !!!

1. Dávej pozor, ať nespadneš do jámy. Včera do ní Pavel spa_____.
2. Musím jít k doktoru. Dneska mě ty zuby strašně bol_____.
3. Honza ani Pepa to ještě neví. Už jsem to řekl Janě a Aleně, musím to říct taky H_____ a P_____.
4. Neumí moc dobře vařit. Umí jen gulášovou pol_____.
5. Vzal hůl a praštil ho přes hlavu tou ho_____.
6. Jak řekneš kamarádovi, že chceš mít od něj pokoj? – Dej _____ pokoj!
7. Uklid' to smetí! Vezmi si smetáček a zameť to na lop_____.
8. Půjčil jsem si od Milana sešit. Budu psát do Mila_____ sešitu.
9. Novákovi nemají holky. Mají jen dva klu_____.
10. Nemohl jsem najít tužku. Pak jsem ji našel pod lavic_____.
11. Jedeme na prázdniny k babičce a děd_____.
12. Jen co jsme přišli do divadla, představení zač_____.
13. Nevím, jestli to stihneme uklidit. Do svátků musíme mít všechno ukliz_____.
14. Zhasla elektrika. Dávej pozor, ať nic nerozbiješ! Já jsem tady a kde ty _____ ?
15. Rodiče si mysleli, že tam nechceme jít, ale my jsme tam šli s radost_____.
16. Byli tam samí hoši. – Kolik jich tam přesně bylo? – Bylo tam pět h_____.

17. Sousedova kočka měla čtyři k_____.
18. Žes pouštěla plyn? Už z předsíně je ho c_____.
19. Naši sousedi jsou Horákoví. Míč vletěl do zahrady k Horák_____.
20. Na konci cesty jsou dvě zahrady, malá a velká. Obejdi tu malou a jdi pak k t_____ vel_____.
21. Když jsme se pozdě večer vrátili z výletu, holky hned us_____.
22. Každou neděli chodím do hospody se džbánkem pro p_____.
23. Mamka fyzice nerozumí. Když potřebuju poradit, jdu radši za tát_____.
24. Jsou tam samí cizí lidi. Tohohle člověka neznám, ten je taky ci_____.
25. Babička nemohla moc chodit. Věděla však o všem, co se děje venku na ulici, protože seděla pořád u _____.
26. To je teplá košile. I tohle tričko je tep_____.
27. Tahle ulice nikam nevede. Musíme jít druhou uli_____.
28. Králíka jíme rádi. Na neděli zabijeme dva král_____.
29. Po neděli jed'te do sběrný s papírem. Vezměte si na to ten menší voz_____.
30. On ten náš kluk nedá pokoj. Převeď do množného čísla. _____
_____pokoj.
31. Franta je fajn kamarád. Spoustu času trávím právě s Fran_____.
32. Šel jsem s bratrem ven. Protože mně byla zima, oblékl jsem se do bratr_____svetru.
33. Máte už nape_____ na Vánoce?
34. Jen co přišel domů, s_____ si k televizi.
35. Jestli budeš dál zlobit, dostaneš pořádněj v_____!
36. V sobotu jsme jeli na v_____ let navštívit tatínk_____ kamaráda.
37. Jedna babička bydlí na dol_____ konci Roztok, druhá na ho_____.
38. Vrátila jsem se celá zablácená, musela jsem se jít hned _____.
39. Už _____ hotová s tím úkolem?
40. Mám asi teplotu, dojdi _____ pro aspirin do l_____.
41. Fanda nechtěl nikam jít bez sv_____ plyšov_____ medvídká.
42. Potřebuju dojít do krámu, ale nevím, jestli už nebudou mít zav_____.
43. Nemůžeš jít rych_____?! Takhle určitě přijdeme pozdě.
44. Kromě m_____ tatínka a m_____ tety jsou v rodině všichni tmavovlasí.
45. Petřík tady rozlil ml_____. Podej h_____, ať to můžu utřít.
46. Venku je zima. Pořádně se _____! Vem si čepici a š_____.

47. Ten star_____ pán už je dlouho nemoc_____.
48. Takhle to neunesem. Musíme to naložit na k_____.
49. Pojď k _____bědu. Už _____myl ruce?
50. Ve vlaku mně někdo ukra_____ tašku i s m_____ peněženkou.
51. Tyhle ženský všechno v_____ jako první a pak každého pomlu_____.
52. Mluvili jsme o maminč_____ sestře. Maminka mluvila o sv_____ sestře.
53. Mám to rád s hořčic_____ a cibul_____ .

Převeďte do množného čísla: ten mladý nadaný fotbalista

V každém řádku označte křížkem jednu možnost a pokud výraz znáte, napište jeho význam:

	neznám	Znám ale nepoužívám	znám	Význam slova
šupna				
dračky				
slíva				
kolčava				
cacnej				
drtek				
kručet				
nacamranej				
ramplovat				
rozcapenej				
rozsápanej				
šlukat				
špláchanec				
zahlížet				
důče				
křunda				
krutej				
fikolit				
přifrcnutej				
čemesnej				
čpára				
damfovat				
drancat (se)				
facalik				
koráb				
lupikovat				
pelouch				
pelušina				
pinta				
podyma				
šubruňk				
tonda				